

به نام خدا

دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ مستقر در استان خراسان شمالی

گروه آموزشی درس تاریخ استان هرمزگان

یک درس در یک صفحه: (تاریخ ۲)

پایه یازدهم – رشته انسانی

تهیه کننده گان:

محمد پاینده: گروه تاریخ شهرستان قشم

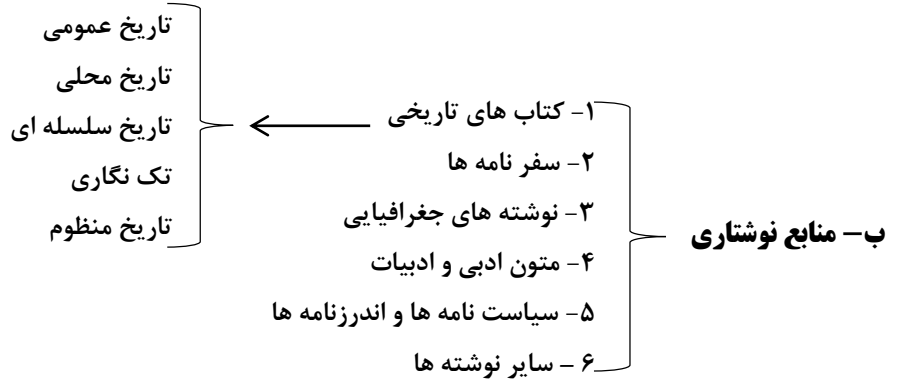
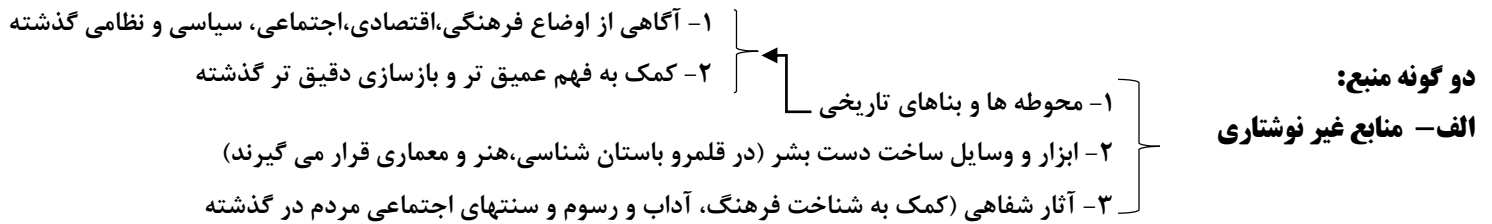
یعقوب زحمتکش: گروه تاریخ شهرستان میناب

سال تحصیلی: ۱۴۰۵-۱۴۰۴

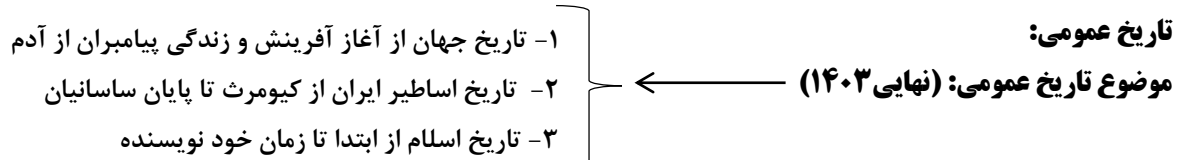
قابل توجه دانش آموزان عزیز:

- ❖ قبل از ورود به درسنامه، متن درس را به صورت روزنامه وار خوانده تا به درک کلی از درس برسید.
- ❖ پس از درک کلی وارد جزئیات درس شوید و آن را با دقت بخوانید.
- ❖ به علت حجم زیاد کتاب، مطالب را به جای یک بار خواندن، با مرور کردن به حافظه تون بسپارید.
- ❖ برای درک بهتر تاریخ توالی رویدادها را بشناسید.
- ❖ نیازی نیست عین کلمات کتاب را به خاطر بسپارید، با استفاده از کلید واژه ها مفاهیم را به زبان خود بنویسید.
- ❖ هر نکته و مطلبی را برای فهمیدن دارد، از حفظ آن پرهیزید.
- ❖ در جلسه امتحان ابتدا به سؤالاتی که مسلط هستید پاسخ دهید.

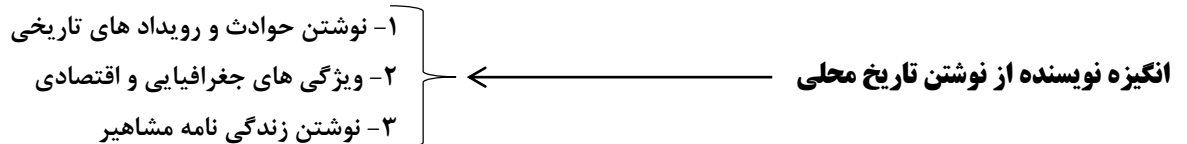
درس اول: منابع تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی

انواع کتاب های تاریخی:

✓ از مهمترین و مشهورترین کتاب تاریخ عمومی تاریخ طبری اثر محمد بن جریر طبری است. (نهایی ۱۴۰۴)

✓ از مهمترین و مشهورترین کتاب تاریخ محلی تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته در موضوع تاریخ سیستان از قدیم تا سال ۷۲۵ ه.ق

تاریخ سلسله ای

- ✓ فرمانروایان به منظور ثبت و ضبط رویدادهای زمان خود معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می کردند.
- ✓ از مهمترین و مشهورترین کتاب تاریخ سلسله ای تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل حسن بیهقی در تاریخ غزنویان است. (نهایی ۱۴۰۴)
- ✓ با گسترش تاریخ نویسی سلسله ای در میان سلسله های محلی، این نوع تاریخ نویسی با تاریخ نویسی محلی پیوستگی یافت.

تک نگاری

- ✓ از دوره تیموریان به بعد رواج یافت.
- ✓ مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه، مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می دادند. (نهایی ۱۴۰۳)
- ✓ مشهورترین تک نگاری کتاب عجایب المقدور فی نواب تيمور اثر ابن عربشاه است. (نهایی ۱۴۰۴)

تاریخ های منظوم

- ✓ از دوره مغولان رواج یافت
- ✓ از برجسته ترین منظومه های حماسی و تاریخی، شاهنامه، اثر فردوسی است.

سفرنامه ها

اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ارائه می کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می شود. (ش نهایی) مانند سفرنامه ناصر خسرو

نوشته های جغرافیایی

- ✓ نوشته های جغرافیایی اطلاعات بسیار با اهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راهها، پایتختها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمینها و حکومتهای محلی ارائه میدهند.
- ✓ برخی از این متون عبارتند از: کتابهایی با عنوان مشترک المسالک و الممالک تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن خردادبه.

متون ادبی و ادبیات

✓ اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و عقاید دینی و فلسفی رایج در شعر شاعران و نویسندگان انعکاس یافته است.

قصیده نامه اهل خراسان «اثر انوری» (ش نهایی) گلستان و بوستان سعدی دیوان حافظ

سیاست نامه ها و اندرز نامه ها :

موضوع سیاست نامه ها: شیوه کشورداری و مناسبات مردم و حکومت مانند: سیاست نامه اثر خواجه نظام الملک توسی

موضوع اندرزنامه ها: اخلاق کشور داری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم (نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی) مانند: قابوس نامه اثر عنصر المعالی

سایر نوشته ها

اسناد حکومتی، متون تقویمی، متون فلسفی، کلامی و فقهی، متون اخلاقی و نوشته های روی سکه

مانند: تالیفاتی تحت عنوان طبقات و انساب و فرهنگ نامه های زندگی نامه ای

درس دوم: روش پژوهش در تاریخ یا سنجش منابع

نقد خبر تاریخی: اعتبار سنجی و بررسی اصالت خبر

مراحل اعتبار سنجی خبر تاریخی:

الف- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده:

۱- ویژگی های هویتی روایت کننده خبر مانند: «محل تولد و زندگی، گرایش های فکری مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او»

۲- علایق و انگیزه های راوی ۳- بررسی فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر

ب- سنجش اعتبار و نقد گزارش و منابع تاریخی (نهایی ۱۴۰۴)

۱- مطابقت با عقل: مورخان مانند: یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی، ابن اسفندیار معتقد بودند عدم مطابقت خبری تاریخی عقل دلیل بطلان آن می باشد.

۲- مطابقت با سایر منابع و شواهد ۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی ۴- سنجش بر اساس زمان و مکان

۵- اعتبار سنجش با تکیه بر دستاورد های علوم تجربی ۶- اعتبار سنجی به کمک دستاورد های سایر علوم انسانی

انواع روش های تاریخ نگاری: ۱- روایی ۲- ترکیبی ۳- تحلیلی

روایی: (ش نهایی)

تعریف: نوعی از تاریخ نگاری که مورخ روایت های مختلف را در مورد یک موضوع با ذکر سند ارائه می کند

ویژگی های آن: تاریخ نگاری هیچ گونه دخل و تصرفی در روایت ها نمی کند و عنیا آن ذکر می کند

کاربرد آن: در آغاز برای ثبت سیره و سخنان پیامبران و صحابه استفاده می شد.

معایب: نویسندگان آن هیچ نظری در مورد درستی یا نادرستی خبر ارائه نمی کنند. (نهایی ۱۴۰۳)

مورخان مشهور: طبری (تاریخ طبری)

ترکیبی:

تعریف: در این روش مورخ به جای ذکر همه روایت ها در مورد یک موضوع با مطالعه همه روایت ها یک گزارش واحد تهیه می کند.

ویژگی آن: مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است

معایب: ممکن بود برخی از جنبه های خبر از چشم مورخ دور بماند

زمان رواج: از قرن سوم هجری مورخان مشهور: بلاذری (فتوح البلدان) دینوری (اخبار الطوال)

تحلیلی:

تعریف: در این روش مورخ با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد را نقد و به تحلیل علل و پیامد های آن واقعه می پردازد.

مورخان مشهور: ابن مسکویه (تجارب الامم) - بیهقی (تاریخ بیهقی) مسعودی (مروج الذهب)

مورخان به دو صورت اخبار و روایت ها را تنظیم می کنند: (ش نهایی)

۱- سالشماری: حوادث را به ترتیب زمان و وقوع می نوشتند مانند طبری

۲- موضوعی: یک موضوع خاص مانند شهر، جنگ یا طبقاتی از مردم را محور تاریخ نگاری خود قرار می دادند.

مانند: (مروج الذهب مسعودی) (نهایی ۱۴۰۴)

درس سوم: اسلام در مکه

نظام اجتماعی و سیاسی در شبه جزیره عربستان

نظام اجتماعی اعراب: الف- زندگی قبیله ای بر پایه نسب نامه ها ب- زندگی چادر نشینی
تعریف قبیله: یک واحد مستقل سیاسی و اجتماعی است که تمام افراد آن دارای نیای مشترک و پیوند خونی هستند
شاخص ترین ارزش ها در نظام قبیله ای:

۱- افتخار به حسب و نسب ۲- احترام به روابط خونی و پیوند خویشاوندی

۳- اطاعت بی چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله ۴- پشتیبانی بی قید و شرط از افراد قبیله

نکته: اعراب شبه جزیره عربستان خود را به یکی از این دو دسته منسوب می کردند: الف- قحطانی (جنوبی) ب- عدنانی (شمالی)
 نکته: وابستگی شدید اعراب به قبیله خود موجب به وجود آمدن **تعصب یا عصبیت قبیله ای** می شد که منجر به جنگها و خونریزیهای شدیدی میگردد.
 نکته: اعراب قبل از اسلام به برخی از خصلت های اخلاقی مانند مهمان نوازی، شجاعت، سخاوت، مروت و استقامت در برابر سختی ها معروف بودند.

علل نفوذ و قدرت قبیله قریش: (نهایی ۱۴۰۳)

۱- اداره کعبه را در اختیار داشت. ۲- با سرزمین های دور و نزدیک تجارت می کرد

قدرت و نفوذ قریش را نمی توان به منزله حکومتی پایدار شمرد، زیرا: متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجم نبود و ثبات لازم را نداشت

وضعیت اقتصادی اعراب: الف- پرورش شتر، بز و راهزنی (اغلب مردم) ب- کشاورزی در یمن- طائف- یثرب (مدینه) ج- تجارت در مکه

نکته: مهمترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوره جاهلیت **شعر و شاعری** بود.

دین و اعتقادات:

بت پرستی: ویژگی (ش نهایی): ۱- بت هایی از جنس سنگ و چوب می پرستیدند. ۲- برای بت ها قربانی و نذر فراوان می کردند

۳- به الله به عنوان خدای بزرگ اعتقاد داشتند ۴- به جهان پس از مرگ اعتقاد نداشتند

حنفاء (پیروان آیین حضرت ابراهیم): از پرستش بت ها امتناع می کردند و گوشت قربانی برای بت ها را نمی خوردند.

یهودیان که در **یثرب** (مدینه) زندگی می کردند. **مسیحیان** که در **نجران** زندگی می کردند. عده کمی هم **زرتشتی** و **مانوی** بودند.

نکته: قرآن وضعیت اجتماعی و فرهنگی اعراب قبل از اسلام را با صفت جاهلی یاد کرده است.

معنای جاهلیت: جاهلی و جاهلیت در قبل از اسلام به معنای نادانی و فقدان علم و معرفت نیست بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه

جو و تعصب قبیله ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله دارد که جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود. (ش نهایی)

نکته: اولین کسانی که به پیامبر ایمان آوردند: خدیجه، علی ابن ابیطالب، زید بن حارث، ابوبکر

دعوت پیامبر در دوره خاص و محدود عبارت بود از:

الف- پرستش خدای یگانه (توحید) ب- ایمان به روز رستاخیز (معاد)

دلایل مخالفت مشرکان با دعوت پیامبر: (نهایی ۱۴۰۴)

۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها (**دلیل ظاهری**)

۲- ترس از به خطر افتادن موقعیت تجاری و سیاسی مکه (**بر اساس آیات قرآن**) (ش نهایی)

۳- رقابت های قبیله ای و حسادت های طایفه ای

تحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم:

دلیل تحریم: ناکام ماندن سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت از پیامبر

هدف تحریم: ابوطالب و طایفه او مجبور شوند پیامبر را تنها گذارند.

راهکار بنی هاشم: به شعب ابیطالب در اطراف مکه پناه بردند

در اندیشه پایگاه جدید برای اسلام: (زمینه های هجرت پیامبر از مکه به مدینه)

از دنیا رفتن خدیجه و ابوطالب به فاصله کوتاهی از یکدیگر پس از پایان تحریم- افزایش آزار مشرکان مکه- به بن بست رسیدن گسترش اسلام در مکه - راهی شدن پیامبر به شهر طائف نزدیکی مکه و بی نتیجه ماندن دعوت پیامبر - پذیرفتن دعوت پیامبر توسط تعدادی از مردم شهر یثرب زمینه ساز هجرت تاریخی مسلمانان به این شهر گردید.

درس چهارم: (امت و حکومت نبوی در مدینه)

وضع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شهر مدینه

وضع اجتماعی، شامل دو گروه می شدند: ۱- یهودی ها: به خاطر آزار و اذیت امپراطور روم از فلسطین به یثرب کوچ کرده بودند ۲- اعراب اوس و خزرج: از یمن به یثرب کوچ کرده بودند. این دو گروه از نظر سیاسی به صورت پراکنده و مستقل از هم بودند

وضع سیاسی: مرجع سیاسی قدرتمندی وجود نداشت در نتیجه باعث درگیری های زیادی می شد

وضع اقتصادی: شهر ثروتمندی نبود و اغلب به کار کشاورزی اشتغال داشتند و تجارت گسترده ای با قبایل نداشتند

وضع اعتقادی و دینی: اکثر مردم یثرب بت پرست و گروهی نیز یهودی بودند.

تأثیر حضور یهودیان بر بت پرستان در یثرب: باعث شده بود که بت پرستان یثرب ۱- از تاریخ پیامبران الهی اطلاعاتی کسب کنند ۲- در مورد پیروان دین یهود، بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید مطالبی بشنوند.

ارتباط پیامبر با مردم یثرب قبل از هجرت:

الف- پیمان عقبه اول سال دوازدهم (بعثت)

ب- پیمان عقبه دوم سال سیزدهم (بعثت): نشانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود (به دلیل حضور تعداد زیادی از اوس و خزرج در آن)

اهل صفه: مهاجرین بی بضاعتی بودند که در جوار مسجد اقامت گزیدند و ارتباط نزدیک تری با پیامبر داشتند. (نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی)

اقدامات پیامبر در مدینه:

الف- پیمان برادری و تحکیم وحدت دینی ب- پیمان نامه عمومی مدینه بود. این اقدامات با اهداف زیر صورت گرفت:

۱- همبستگی میان مهاجران و انصار ۲- همزیستی مسالمت آمیز ساکنان مدینه ۳- تأمین امنیت و نظم در مدینه

نکته: مهمترین اقدام پیامبر در مدینه پیمان نامه عمومی بود برای تأسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجم در چارچوب دین اسلام.

نکته: یکی از اهداف پیامبر از عملیات نظامی و اطلاعاتی محدود در خارج از مدینه تهدید مسیر تجارت مشرکان مکه به شام و کسب غنیمت بود. (به

دلیل غارت اموال مسلمانان توسط مشرکان مکه)

مخالفتان اسلام در مدینه: (مشرکان، منافقان، یهودیان) (نهایی ۱۴۰۳)

۱- **مشرکان مکه**: سه جنگ بدر، احد و خندق با مسلمانان به راه انداختند و از سر سخت ترین دشمنان اسلام باقی ماندند.

۲- **منافقان**: سردسته آنها شخصی به نام **عبدالله ابن ابی** بود

۱- در زمان محاصره یهودیان توسط مسلمانان، یهودیان را تشویق به مقاومت می کرد.

۲- انصار را علیه مهاجران تحریک می کرد.

۳- در جنگ های **احد** و **تبوک** به همراه یارانش از سپاه اسلام جدا شد.

اقدامات عبدالله ابن ابی:

۳- یهودیان

اقدامات آنها: کارشکنی علیه حکومت اسلامی، همکاری با دشمنان مسلمانان، زنده کردن کینه و دشمنی میان مسلمانان.

زمینه های گسترش حکومت پیامبر در میان قبایل حجاز:

۱- ناکامی قریش در غزوه خندق ۲- کاهش فعالیت های نظامی قریش علیه اسلام

نکته: صلح حدیبیه از نگاه قرآن فتح و پیروزی آشکار نامیده شده است. (نهایی ۱۴۰۳)

حوادث پس از صلح حدیبیه:

۱- پیامبر امپراتوران بزرگ را به اسلام دعوت کرد.

۲- تعدادی از حاکمان محلی عربستان تابع حکومت مدینه شدند (از طریق گرویدن به اسلام یا بستن پیمان و پرداخت جزیه)

پیامدهای فتح مکه: پاکسازی بت ها در کعبه و پذیرش اسلام توسط قبیله های اطراف شهر مکه.

نکته: سال نهم هجری **سال وفود** است یعنی سال اسلام آوردن قبیله ها از سرتاسر عربستان

نکته: با نزول سوره توبه مکه به عنوان حرم اسلامی شناخته شد که مشرکان حق ورود به آنجا را ندارند.

ویژگی های حکومت داری پیامبر:

۱- بسیار ساده بود و تشکیلات سلسله مراتب گسترده نداشت. ۲- نگرهبان و تجملات درباری شاهانه نداشت.

۳- مسجد را به عنوان پایگاه حکومتی قرار می داد. ۴- در مورد مسائل حکومتی با اصحاب خود مشورت می کرد.

ویژگی های امور نظامی پیامبر

۱- جهاد و دفاع وظیفه تمام مسلمانان توانا بود.

۲- سربازان مسلمان بابت جنگیدن حقوقی دریافت نمی کردند فقط سهمی از غنائم به دست می آوردند.

۳- هزینه سلاح های جنگی و اسب بر عهده خود جنگجو بود.

منابع مالی و شیوه گرد آوری آنها:

۱- **غنائم جنگی:** $\frac{4}{5}$ سهم سربازان $\frac{1}{5}$ سهم خدا، پیامبر، خویشاوندان، یتیمان، فقیران، در راه ماندگان

۲- **جزیه:** مالیات سرانه ای بود که از مردان بالغ اهل کتاب (مسیحیان، یهودیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی و توانایی پرداخت آن داشتند، می گرفتند (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)

۳- **زکات:** توسط هر مسلمان پرداخت می شد.

درس پنجم: اسلام در دوره خلفای نخستین

دوران خلفای نخستین

مهمترین مخالفان حکومت ابوبکر: ۱- قبایل اعراب که در اواخر زندگی پیامبر مسلمان شدند ۲- کسانی مدعی پیامبری بودند ۳- کسانی که ابوبکر را به عنوان جانشین پیامبر قبول نداشتند.

از **مهمترین رویداد زمان خلافت عمر:** فتوحات مسلمانان در سرزمین های مجاور عربستان بود.

علی ابن ابی طالب در دوران خلافت خود کوشید برادری و یگانگی دینی را به مسلمانان بازگرداند ولی موفق نشد: زیرا گروه محدودی که از منافع و امتیازهای ویژه برخوردار شده و سال ها به مال اندوزی و رفاه طلبی خو گرفته بودند، با آن حضرت مخالفت و دشمنی کردند. (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)

فتوحات خلفای نخستین

فتوحات مسلمانان به خارج شبه جزیره عربستان: از اواخر خلافت ابوبکر شروع شد و تا پایان خلافت عثمان ادامه یافت و سرزمین ایران، شام و مصر فتح شد

فتح شام

نکته: شام قبل از فتوحات مسلمانان زیر سلطه امپراتوری روم شرقی بود.

نکته: بسیاری از اعراب و دیگر ساکنان شام پیرو دین مسیحیت بودند.

دلیل سست شدن حاکمیت روم شرقی بر شام: به دلیل اختلافات مذهبی و تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی میان مردم شام و طبقه حاکم روم شرقی.

نکته: شهرها و آبادی های سرزمین شام اغلب با پیمان صلح گشوده شد.

نکته: شهر بیت المقدس (ایلینا) در زمان خلافت عمر و با شرط حضور خلیفه تسلیم شد.

فتح مصر

نکته: مصر قبل از فتوحات مسلمانان زیر سلطه امپراتوری روم شرقی بود.

مسلمانان پس از فتح شام در صدد تصرف مصر برآمدند: زیرا تسلط رومیان بر مصر موقعیت مسلمانان را در شام و حتی شبه جزیره عربستان در معرض خطر جدی قرار می داد.

فرمانده سپاه مسلمانان در فتح مصر عمرو عاص بود به دلیل ۱- آبادانی و ثروت مصر را از نزدیک دیده بود ۲- با وضعیت سیاسی و اجتماعی آنجا آشنا بود

دلایل ناخشنودی مصریان از امپراتوری روم شرقی: (نهایی ۱۴۰۳)

۱- مالیات های سنگین به روم پرداخت می کردند. ۲- اجازه نداشتند به مقام های عالی برسند. ۳- مسیحیان مصر اختلافات شدید مذهبی با رومیان

داشتند ۴- یهودیان مصر نیز به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنها در برابر مسیحیان ناخشنود بودند.

فتح مصر توسط مسلمانان در نتیجه عدم مقاومت مردم آن سرزمین در برابر سپاه اسلام بود به دلایل:

۱- رفتار مسالمت آمیز مسلمانان با مسیحیان شام

۲- امید به آزادی مذهبی در سایه حکومت اسلامی

آثار و پیامد های فتوحات خلفای راشدین:

الف) آثار سیاسی و نظامی

- ۱- شکست امپراتوری های بزرگ روم و ایران
- ۲- تصرف سرزمین های ایران، شام و مصر
- ۳- گسترش قلمرو و خلافت اسلامی که شامل اقوام مختلفی بود.

ب) آثار اقتصادی:

- ۱- کسب غنائم فراوان در جریان فتوحات
- ۲- در اختیار گرفتن مالیات ها و منابع اقتصادی سرزمین های فتح شده

ج) آثار مذهبی و فرهنگی (مهمترین پیامد و اثر)

- ۱- دین اسلام به سرزمین های جدید معرفی شد به تدریج مسلمان شد.
 - ۲- مردم سرزمین های ایران و شام و مصر که دارای تمدنی غنی بودند نقش مهمی در شکل گیری تمدن اسلامی داشتند
- عوامل گوناگون پذیرش اسلام:** ۱- جاذبه پیام جهانی اسلام ۲- عمل به شریعت سهل و ساده

درس ششم: امویان بر مسند قدرت

امویان پیش از خلافت

نکته: امویان از خاندان قدرتمند و پرنفوذ قبیله قریش در عصر جاهلیت به شمار می رفتند زیرا از طریق تجارت و اداره برخی مناصب کعبه ثروت فراوانی اندوخته بودند.

نکته: امویان در فتوحات دوره خلافت ابوبکر و عمر مشارکت داشتند و دو پسر ابوسفیان به نام های یزید و معاویه فرمانده سپاه اعراب مسلمان در فتح شام بودند

دو شاخه خلافت امویان: الف- شاخه سفیانی ب- شاخه مروانی

شروط صلح امام حسن با معاویه:

- ۱- از کتاب خدا و سنت پیامبر و خلفای سلف پیروی کند.
- ۲- جانشینی را برای خود انتخاب نکند و آن به شورا واگذار نماید
- ۳- به بد خواهی علی و حسن و خانواده آنها نپردازد
- ۴- جان، مال و فرزندان مردم در امان بماند.

اقدامات و فتوحات امویان:

- ۱- فتح اندلس (اسپانیا): توسط دو فرمانده مسلمانان طارق بن زیاد و موسی بن نصیر
- ۲- محاصره شهر قسطنطنیه
- ۳- تأسیس نیروی دریایی و فتوحات در دریا به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت رومیان در آن دریا

سیاست و حکومت

مهمترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد، فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش های انسانی و اخلاقی مورد تأکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود. (نهایی ۱۴۰۴)

ویژگی های حکومت امویان

۱- استفاده از زور در کسب و حفظ قدرت

نکته: مشهورترین حاکم دوره بنی امیه که به خشونت و خونریزی معروف بود، حجاج بن یوسف نام داشت.

۲- موروثی شدن خلافت

امویان همزمان دو پسر را به عنوان ولیعهد انتخاب میکردند که این عامل موجب دو دستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابت و سپس تضعیف امویان گردید

۳- قومیت گرایی و تشدید تعصبات قبیله ای

نکته: در زمان حکومت امویان غیر عرب را موالی می نامیدند.

جایگاه موالی در این دوره عبارت بود از:

الف- موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب داشتند و از برخی حقوق خود محروم بودند.

ب- اجازه نداشتند حکومت شهرها و ولایات، فرماندهی سپاه و قضاوت را برعهده بگیرند.

عواملی که زمینه گرایش موالی به مخالفان بنی امیه به خصوص اهل بیت را فراهم کرد: عرب گزایی امویان و تحقیر و تبعیض نسبت به مسلمانان

غیرعرب بود(ش نهایی)

حضور چشمگیر موالی در قیام های ضد اموی مانند: قیام مختار، قیام زید پسر امام سجاد، قیام عبدالرحمان بن اشعث

۴- تبعیض و نابرابری اقتصادی

۵- ترویج تفکر جبر گرایی

اقدامات و اصطلاحات عمر بن عبدالعزیز (ش نهایی)

۱- متوقف کردن فتوحات در سرزمین های مختلف ۲- منع جزیه گرفتن از نو مسلمانان ۳- منع اهانت به حضرت علی ۴- واگذاری فدک به فرزندان علی

مهمترین مخالفان بنی امیه: علویان همراه با موالی، خوارج

امامان شیعه زمان بنی امیه: امام حسن- امام حسین- امام سجاد- امام باقر- امام صادق که از دوران سخت برای اهل بیت محسوب می شد.

اقدامات امام سجاد:

۱- ضمن زنده نگه داشتن نام امام حسین به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت.

۲- جلوگیری از ورود پیروان اهل بیت به درگیرهای بی حاصل، مانع نابودی پیروان خود گردید

۳- صحیفه سجادیه کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا از او می باشد.

نقش امامان شیعه پس از امام سجاد: کوشش برای ترویج اسلام، مبارزه با جریان های فکری منحرف و تربیت شاگردان متمرکز بود.

قیام عباسیان و سقوط امویان

۱- قیام عباسیان توسط داعیانی که به صورت شبکه نظم و سری فعالیت می کردند انجام گرفت.

۲- کانون فعالیت داعیان عباسی علیه بنی امیه خراسان بود به دلیل: الف- دور بودن از مرکز خلافت ب- درگیری های قبایل مهاجر عرب در آنجا

شیوه تبلیغاتی داعیان عباسی علیه بنی امیه: ذکر معایب حکومت اموی و ظلم و ستم امویان نسبت به اهل بیت بدون اسم بردن از فرد خاصی، مردم را

به سوی حکومت آل محمد دعوت می کردند. این شیوه را با اهداف زیر انجام می دادند:

۱- طرفداران اهل بیت را به سوی قیام خود جذب کنند

۲- هویت رهبر واقعی قیام شناسایی نشود و از مجازات در امان بماند

نکته: قیام عباسیان به رهبری ابومسلم خراسانی(رهبر سپاه سیاه جامگان) انجام گرفت

نکته: آخرین خلیفه اموی مروان بن محمد و اولین خلیفه عباسی سفاح نام داشت.

امویان اندلس

چگونگی شکل گیری حکومت امویان اندلس: پس از سقوط خلافت اموی یکی از نوادگان هشام بن عبدالملک به نام عبدالرحمن بن معاویه به شمال

آفریقا فرار کرده و پس از تصرف شهر قرطبه در اندلس، حکومت امویان را در آنجا پایه ریزی می کند.

نکته: امویان اندلس با: الف- سرکوب شورش های داخلی ب- دفع حملات مسیحیان توانستند تا سال ۴۲۲ هجری به صورت مستقل از عباسیان بر

اندلس حکومت کنند.

میراث تمدنی مسلمانان اندلس

رفاه و رونق اقتصادی، پیشرفت علمی و شکوفایی معماری مانند: مسجد جامع قرطبه و کاخ الحمراء (نهایی ۱۴۰۳)

درس هفتم: جهان اسلام در عصر عباسی

استقرار و تثبیت حکومت عباسی

نکته: اولین خلیفه عباسی سفاخ بود.

نکته: پس از سفاخ برادرش منصور به خلافت رسید او نقش مهمی در تحکیم و تثبیت حکومت عباسیان داشت. (ش نهایی)

اقدامات منصور عباسی:

- ۱- خلع عموهای خود از مناصب مهم
- ۲- کشتن ابن مقفع متفکر و مترجم ایرانی
- ۳- کشتن ناجوانمردانه ابومسلم خراسانی به دلیل ترس از نفوذ و قدرت فراوان او
- ۴- سرکوب قیام های علویان و شورش هایی که به خون خواهی ابو مسلم در ایران روی داد
- ۵- بنای شهر بغداد در جهت تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان

دوره های خلافت عباسی: الف) دوره نیرومندی و شکوفایی (ب) دوره ضعف و انحطاط

الف) دوره نیرومندی و شکوفایی ویژگی های این دوره:

۱. خلفای عباسی قدرت و نفوذ فوق العاده داشتند
۲. قلمرو خلافت یکپارچه بود و قیام ها و شورش ها سرکوب می شد
۳. خلفای عباسی بر همه امور نظامی، سیاسی، اداری و مذهبی سیطره کامل داشتند
۴. مهم ترین خلفای این دوره منصور، هارون الرشید و مأمون بود

ب) دوره ضعف و انحطاط ویژگی های این دوره:

۱. تضعیف وزیران ایرانی و قدرت گیری غلامان ترک به عنوان امیرالامرا
۲. جدایی قلمرو وسیعی از خلافت عباسی مانند ایران، شمال آفریقا و مصر
۳. کاهش قدرت و اختیارات سیاسی، نظامی و جایگاه دینی خلفای عباسی

ویژگی های شاخص خلافت عباسی: دوری از سیاست عرب گرایی امویان بود که منجر به اهمیت یافتن ایرانیان در کنار اعراب در خلافت گردید مانند:

خاندان برمکی (در زمان هارون الرشید)، خاندان سهل و طاهر ذوالیمینین (در زمان مأمون)

نظام اداری دوره اسلامی

✓ پیشینه تأسیس دیوان در دوره اسلامی به زمان خلافت عمر بن الخطاب بر می گردد که با پیشنهاد هرمزان یکی از فرماندهان اسیر ایرانی در مدینه

دیوان جند تأسیس شد

- ✓ در دوران خلفای بنی امیه به دستور عبدالملک مروان خط و زبان دیوان از فارسی به عربی بر گردانده شد
- ✓ در دوران خلفای بنی عباس تشکیلات اداری با اقتباس از نظام دیوانی ساسانیان شکل گرفت (با الگو برداری منصب وزارت) (نهایی ۱۴۰۴)

زمینه ها و علل شکوفایی علمی مسلمانان: (ش نهایی)

- ۱- آموزه های قرآن و احادیث پیامبر در دانش اندوزی
- ۲- آشنایی مسلمانان با علوم و دستاورد تمدنی مردمان سرزمین های فتح شده مانند ایران، مصر و شام
- ۳- حضور پیروان سایر ادیان در کنار مسلمانان منجر به توجه آنها به علوم عقلی از جمله علم کلام شد.
- ۴- اختلاف دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه مختلف که به گسترش علم کلام کمک کرد. (ش نهایی)
- ۵- حمایت مادی و معنوی برخی خلفا و وزیران از عالمان

✓ علم کلام (برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیراسلامی)

اوج فعالیت های علمی و فکری مسلمانان

- ۱- دوران خلافت هارون الرشید و مأمون که خاندان برمکی و خاندان سهل نقش مهمی داشتند. (ش نهایی)
- ۲- ایجاد بیت الحکمه و رصد خانه بغداد از مهم ترین مراکز علمی و فکری مسلمانان در دوران خلافت هارون الرشید و مأمون

تعریف نهضت ترجمه: جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آن به زبان عربی در زمان عباسیان بود (نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی)

نقش بیت الحکمه :

- ۱- ترجمه کتاب از تمدن های مختلف به زبان عربی مانند: ایران (پهلوی) شام (سریانی)، هند (سانسکریت)، یونان و مصر مشهور ترین مترجمان: حنین بن اسحاق - اسحاق بن حنین - بنوموسی (برادران خوارزمی) - بختیشوع
 - ۲- کانون تبادل افکار و گفت و گو های علمی
- پیامد این تحول پیشرفت فوق العاده مسلمانان در رشته های مختلف و ظهور دانشمندان و متفکران بزرگ بود.

نقش علمی امامان شیعه در دوران عباسیان

امام موسی کاظم: بیان تعالیم اسلام و تربیت شاگردان

- مأمون به دلایل زیر امام رضا را از مدینه به مرو منتقل کرد و او را ولیعهد خود قرار داد:
- ۱- کسب حمایت شیعیان ۲- مهار قیام علویان ۳- جلب اعتماد خراسانیان

فعالیت امامان پس از امام رضا:

- ۱- تربیت شاگردان و یاران برجسته ۲- مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی
- ۳- حفظ جامعه شیعه ۴- مبارزه به جریان های انحرافی در شیعه

خلافت فاطمیان مصر

شیعیان اسماعیلی

نکته: **فاطمیان** شاخه ای از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند که پس از امام صادق به امامت اسماعیل پسر او معتقد بودند و آن را امام هفتم می دانستند. **چگونگی تشکیل حکومت فاطمیان:** حکومت فاطمیان توسط عبیدالله مهدی یکی از نوادگان اسماعیل پسر امام صادق ابتدا در شمال آفریقا (تونس و مراکش) و سپس در مصر بنیان نهاده شد

وقایع مهم خلافت فاطمیان:

- ۱- با تصرف مصر شهر قاهره را بنا کردند و آن را پایتخت خود قرار دادند
- ۲- اوج قدرت فاطمیان در زمان مستنصر بود. (نهایی ۱۴۰۴)
- ۳- با حملات سلجوقیان و جنگ های صلیبی ضعیف شدند
- ۴- در نهایت توسط صلاح الدین ایوبی از بین رفتند.

روابط فاطمیان به عباسیان: همواره به دلایل زیر خصوصیت آمیز بود:

(الف) به دلیل اقدامات فاطمیان مانند:

- ۱- فاطمیان خلافت را حق خود می دانستند و خلافت عباسیان را رسمیت نمی شناختند
- ۲- با تسلط بر مناطق شام و حجاز عباسیان را مورد تهدید قرار می دادند
- ۳- با فرستادن داعیان به سرزمین های دور و نزدیک وحشت خلفای عباسی را برانگیخته بودند
- ۴- علیه دشمنان خود عملیات سیاسی و نظامی دست می زدند .

(ب) به دلیل اقدامات عباسیان مانند:

- ۱- با استفاده از توان نظامی و سیاسی سلجوقیان با فاطمیان مقابله می کردند
- ۲- تبلیغات گسترده علیه فاطمیان به راه انداخته اند که نشان دهند نسب فاطمیان جعلی است

فعالیت های علمی و فرهنگی فاطمیان :

دانشگاه الازهر و مرکز علمی **دارالعلم** تأسیس کردند با هدف تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهبی اسماعیلی و دیگر معارف.

معماری فاطمیان : تأسیس شهر قاهره، مسجد جامع ازهر و مسجد جامع اقمَر

درس هشتم: اسلام در ایران

ساسانیان و اعراب

اقدامات ساسانیان در برابر هجوم قبایل بیابانگرد عرب:

- ۱- ایجاد پادگان - شهرها در مرزهای جنوب غربی
- ۲- سرکار آوردن دولت دست نشاندۀ ای از اعراب آل منذر (لخمیان) برای دفاع از مرزهای ایران در برابر یورش اعراب بدوی

اوضاع ایران در آستانه حمله اعراب

الف) اوضاع سیاسی: اوضاع سیاسی خوبی نداشت به دلایل: (ش نهایی)

- ۱- جنگ های طولانی مدت و پر خرج با رومیان در غرب و تهاجم اقوام بیابانگرد در شرق
- ۲- اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف با یکدیگر

ب) اوضاع اجتماعی: آشفته بود به دلایل:

- ۱- جدایی و فاصله طبقات جامعه از یکدیگر
- ۲- اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی
- ۳- دخالت موبدان در امور مختلف کشور

ج) اوضاع اقتصادی: نابسامان بود به دلایل:

- ۱- شیوع بیماری مرگ بار طاعون
 - ۲- طغیان رودهای دجله و فرات و خسارت به زمین های حاصل خیز آسورستان (سواد/ بین النهرین/عراق) ضربه سختی به اقتصاد ساسانیان وارد کرد.
- ✓ حادثه تأثیر گذار در اوضاع ایران در این دوره از میان برداشتن دولت آل منذر(لخمیان) توسط خسرو پرویز بود.

نخستین برخورد مسلمانان با ایرانیان

- ۱- سلمان فارسی
- ۲- از طریق حاکم ایرانی در یمن به نام بازان و سایر ایرانیان ساکن آنجا که مسلمان شدند.
- ۳- زرتشتیان ساکن بحرین که به اطاعت مسلمانان و پرداخت جزیه گردن نهادند.
- ۴- مردم عمان

حمله اعراب مسلمان به ایران:

نکته: اعراب در اواخر خلافت ابوبکر به منطقه سواد حمله کردند ولی حملات جدی در زمان خلافت عمر بن خطاب صورت گرفت.

جنگ های ایرانیان با مسلمانان عرب:

- جنگ جسر (پل)، پیروزی ساسانیان
- جنگ قادسیه، پیروزی مسلمانان و فتح تیسفون پایتخت ساسانیان
- جنگ جلولاء، پیروزی مسلمانان
- جنگ نهاوند(فتح الفتوح)، پیروزی مسلمانان

دلایل شکست ایرانیان در جنگ قادسیه:

- ۱- اختلافات داخلی ایرانیان
- ۲- ناامیدی رستم فرخ زاد فرمانده سپاه ایران از پیروزی
- ۳- همکاری برخی دهقانان ایرانی و قبیله های عرب ساکن سواد با مسلمانان
- ۴- افزایش روحیه ی مسلمانان پس از خبر پیروزی آنان با رومیان در شام

دو قرن حکومت اعراب بر ایران

الف) در عصر خلفای نخستین ایران چگونه اداره می شد:

- ۱- پس از فتح، خلیفه فردی از میان فرماندهان سپاه، سران قبایل یا صحابه به حکومت آنجا منصوب می کرد
- ۲- امور دیوانی همچون گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند. (زیرا اعراب تجربه کشورداری نداشتند)
- ۳- محاسبه و دریافت مالیات ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت.
- ۴- دفاتر دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد.
- ۵- سکه های ضرب شده دوره ساسانی در گردش بود

۶- اعراب مسلمانان در اداره شهرها و روستاها دخالتی نمی‌کردند.

ب) **عصر خلفای اموی و چگونگی اداره ایران:**

۱- ایران تحت فرمان والیان عراق اداره می‌شد. (نهایی ۱۴۰۳)

۲- خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان محلی برخی مناطق مهم مانند خراسان و آذربایجان مستقیم دخالت می‌کردند

۳- مهمترین والیان عراق که ایران را تحت فرمان داشتند شامل: زیاد بن ابیه، عبدالله زیاد، حجاج بن یوسف و یوسف بن عمر بودند (ش نهایی)

۴- تشدید مهاجرت قبایل عرب به ایران با هدف تحکیم سلطه مسلمانان صورت گرفت.

ج) عصر خلافت عباسیان:

۱- برخی سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی در حکومت عباسیان به مناصب مهمی دست یافتند.

۲- ایرانیان از جایگاه و نفوذ بالایی برخوردار شدند.

جنبش‌های ایرانیان در دو قرن نخست هجری

انواع جنبش‌های ایرانیان علیه امویان:

۱- جنبش‌های سیاسی و نظامی

۲- جنبش‌های اجتماعی و فرهنگی مانند شعوبیه که به تحقیر قوم عرب می‌پرداختند و با تفاخر طلبی امویان مخالفت کردند. (نهایی ۱۴۰۳)

جنبش‌های دوره عباسیان

عوامل زمینه ساز قیام‌های ایرانیان علیه عباسیان:

۱- تداوم سلطه اعراب

۲- برخی اقدامات خلفای عباسی مانند: قتل ابوسلمه خَلال و ابومسلم، نابودی خاندان‌های برمکیان و سهل، سختگیری نسبت به اهل بیت

✓ بیشتر این جنبش‌ها به خونخواهی ابو مسلم انجام شد

✓ این جنبش‌ها سلطه عباسیان را در شرق خصوصاً خراسان سست کرد و زمینه شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی را در آنجا فراهم آورد.

روند اسلام آوردن ایرانیان

✓ روند گرایش ایرانیان به اسلام **تدریجی** بوده و چندین قرن به طول انجامید (ش نهایی)

✓ **اولین دسته‌هایی از ایرانیان که اسلام آوردند: دهقانان و بازرگانان محلی و دسته‌هایی از جنگاوران** در زمان فتح ایران بودند.

✓ ساکنان شهر **قزوین** یکجا مسلمانان شدند.

✓ در دوره **بنی امیه** گروه ایرانیان به اسلام **کند** شد. (نهایی ۱۴۰۴)

✓ در دوره **عباسیان** گروه ایرانیان به اسلام **شتاب** گرفت. (نهایی ۱۴۰۴)

✓ با روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی اکثریت ایرانیان مسلمان شدند.

عوامل موثر اسلام آوردن ایرانیان:

۱- پیام برابری اسلام و سادگی و مناسک و آداب اسلامی

۲- آشنایی ایرانیان به جهان بینی توحیدی

۳- مهاجرت گسترده اعراب مسلمانان به ایران و آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام

درس نهم: ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی

سلسله‌های ایرانی: طاهریان، سامانیان، صفاریان، علویان، آل زیار، آل بویه

الف) زمینه‌های تأسیس سلسله‌های ایرانی:

۱- فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن اول . ۲- تضعیف خلافت عباسی در قرن سوم و چهارم .

✓ **تشدید جنبش‌های ضد خلافت در ایران مأمون را متوجه این نکته کرد که:** تغییری در شیوه اداره قلمرو خلافت ایجاد کند به همین منظور طاهر سردار ایرانی خود را حاکم خراسان کرد.

ب) خاستگاه اجتماعی و جغرافیایی:

✓ طاهریان و سامانیان: ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی خراسان و ماوراالنهر داشتند.

نقش دهقانان ایرانی در دوره اسلامی: (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴) ۱- مشارکت در امور محلی ۲- حفظ و انتقال فرهنگ ایران باستان به دوره اسلامی

✓ صفاریان: از مردم عادی (گروه عیاران) منطقه سیستان بودند.

✓ علویان: از سادات علوی در منطقه طبرستان و دیلم بودند.

✓ آل زیار و آل بویه: از مردم عادی طبرستان و دیلم بودند.

(پ) شیوه کسب قدرت (مقایسه کنید نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی)

✓ طاهریان و سامانیان با فرمان خلیفه عباسی به قدرت رسیدند.

✓ صفاریان، علویان، آل زیار و آل بویه: بدون اجاره و تایید خلیفه روی کار آمدند.

(ت) روابط با خلافت عباسی:

✓ **طاهریان و سامانیان:** نسبت به خلافت عباسی اظهار اطاعت می کردند و با دشمنان خلافت مانند خوارج و علویان مبارزه می کردند

✓ **صفاریان:** روابط با خلافت عباسی و فراز و نشیب بسیاری داشت.

✓ **یعقوب لیث صفاری** بدون فرمان خلیفه عباسی به قدرت رسید ولی موفقیت او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار با مرزهای شرقی باعث شد خلیفه فرمان حکومت سیستان، بلخ و کابل را به او دهد ولی حمله یعقوب لیث به نیشابور و برداشتن حکومت طاهریان و لشکرکشی ناموفق به بغداد روابط صفاریان با خلافت به خصومت انجامید.

در زمان **عمرو لیث صفاری** درگیری صفاریان با خلافت کمتر شد و نسبت به خلافت عباسی اظهار اطاعت کرد.

✓ **علویان:** روابط با خلافت همیشه خصومت آمیز بود، زیرا خود را مدعی خلافت و عباسیان را غاصب خلافت می دانستند.

✓ **آل زیار:** روابط با خلفای عباسی فراز و نشیب زیادی داشت. مرداوین خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی در سر می پروراند.

✓ **آل بویه:** روابط با خلافت عباسی نسبت به سایر سلسله‌ها متفاوت بود، زیرا آل بویه بغداد را تصرف کرد و خلافت عباسی را تحت سلطه خویش قرار داد

آثار و پیامد های تشکیل های حکومت های ایرانی

(الف) پیامد سیاسی اجتماعی:

۱- کاهش تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران

۲- به وجود آمدن آرامش نسبی بر جامعه

۳- کاهش آشوب ها و جنبش های سیاسی، اجتماعی، مذهبی

(ب) پیامد اقتصادی:

۱- رونق کشاورزی، تجارت و صنعت

۲- رشد شهر و شهر نشینی مانند: نیشابور، بخارا، ری، همدان شیراز، اصفهان

✓ **مهمترین عوامل رشد شهرنشینی در دوره سامانیان و آل بویه: (نهایی ۱۴۰۳)**

فعالیت های اقتصادی از رونق مناسبی برخوردار بود- کشاورزی، تجارت و صنعت رشد چشمگیری داشت- برقرار شدن آرامش و امنیت نسبی - قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر و عالقه‌مند به عمران و آبادانی - و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم

(پ) پیامد مذهبی:

۱- روند گرایش ایرانیان به اسلام شتاب بیشتری گرفت.

۲- علویان طبرستان و آل بویه نقش مهمی در گسترش مذهب شیعه داشتند

فرهنگ و تمدن

(الف) زبان فارسی: یعقوب لیث صفاری و امیران و وزیران سامانی به زبان فارسی اهمیت می دادند (رودکی، بلعمی، فردوسی، کتاب حدود العالم)

(ب) علم و آموزش:

امیران و وزیران به رشد و شکوفایی علمی و فرهنگی کمک کردند با: ۱- حمایت مادی و معنوی از عالمان ۲- مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری و ایجاد امنیت و آسایش برای اندیشمندان مذاهب مختلف (ش نهایی)

فلسفه: فارابی، پایه گذار فلسفه مشایی (تلفیقی از جهان بینی اسلامی و فلسفه ارسطویی و نوافلاطونی) و ابو علی سینا مولف کتاب های شفا به زبان عربی و دانشنامه علایی به زبان فارسی بود (ش نهایی)

پزشکی: زکریا رازی (کاشف الکل و اسید سولفوریک) ابن سینا (کتاب قانون)

✓ جرج سارتن، پدر تاریخ علم، **رازی** را **بزرگترین پزشک اسلام و قرون وسطا** شمرده است. (ش نهایی)

✓ **رساله آبله و سرخک** (الجدری و الحصبه) رازی حاوی **کهن ترین توصیف درباره بیماری آبله** است و اثری ارزشمند در علم پزشکی به شمار می رود.

پ) توسعه دریانوردی و تجارت دریایی: در نتیجه گسترش و یکپارچگی جغرافیایی جهان اسلام تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشمگیری یافت.

✓ مهمترین بندر تجاری این دوره بندر **سیراف** بود.

درس دهم: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی

غزنویان:

✓ **البتگین** از جمله ترک هایی بود که در جریان لشکرکشی های مسلمانان به ماوراء النهر به مقام سپهسالاری رسید. او در شهر غزنین زمینه اتحاد حکومت محلی را فراهم آورد.

چگونگی تأسیس حکومت غزنویان:

✓ در زمان ضعف سامانیان محمود غزنوی سپهسالار سامانیان در خراسان، در شهر غزنه حکومت مستقلی تأسیس کرد که به حکومت غزنویان معروف گشت

✓ سلطان محمود غزنوی به تدریج بر سراسر خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان سلطه یافت.

✓ از جمله حوادث سلطان محمود غزنوی لشکرکشی های او به هند بود به بهانه **جهاد** و با هدف **دستیابی به ثروت فراوان هند** از طریق غارت معابد آن سرزمین بود. (نهایی ۱۴۰۴)

نتیجه حملات سلطان محمود غزنوی به هند: گسترش اسلام و زبان فارسی در شبه قاره هند بود. (نهایی ۱۴۰۳)

✓ پس از سلطان محمود غزنوی پسرش سلطان مسعود به پادشاهی رسید.

دلایل شکست غزنویان از سلجوقیان در جنگ دندانقان:

۱- درگیری های داخلی در دربار غزنویان

۲- سرگرم شدن سلطان مسعود به لشکرکشی به هند

۳- غافل ماندن غزنویان از وضعیت مردم به خصوص سکنه خراسان به خاطر فشار مالیاتی

۴- استقبال مردم خراسان از طغرل سلجوقی

نتیجه جنگ دندانقان: پس از شکست غزنویان سلطه آنها بر خراسان به پایان رسید ولی حکومت آنها در افغانستان کنونی و شمال غربی هند ادامه یافت

سلجوقیان:

✓ **طغرل** مؤسس این سلسله پس از تصرف نیشابور، آنجا را مرکز حکومت خویش قرار داد.

✓ طغرل پس از تصرف بغداد خلیفه عباسی را از تسلط آل بویه شیعه مذهب در آورد.

✓ خلیفه عباسی در مقابل این کار حکومت ایران و عراق را به او بخشید و دستور داد تا نام وی را در خطبه ها بخوانند و سکه به نام او بزنند. و لقب (سلطان رکن الدوله) را به طغرل داد.

✓ در زمان **آلب ارسلان** سلجوقیان توانستند در نبردی به نام **ملازگرد** سپاه امپراتور روم شرقی را شکست داده و اسیر کنند و آسیای صغیر را به خاک خود افزودند. (نهایی ۱۴۰۴)

✓ پس از تصرف آسیای صغیر قلمرو سلجوقیان از وسیع ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوره اسلامی بود.

✓ در زمان **ملکشاه**، سلجوقیان به اوج قدرت خود رسیدند، در نتیجه بیشتر خاندان های محلی یا از بین رفتند یا به اطاعت سلجوقیان گردن نهادند.

دلایل ضعف سلجوقیان: (ش نهایتی)

۱- مرگ ملکشاه و قتل نظام الملک وزیر مقتدر سلجوقی ۲- اختلاف فراوان بر سر جانشینی و قدرت

۳- هجوم اقوام مهاجم مانند قراختائیان و غزها ۴- مبارزه اسماعیلیان در ایران ۵- قدرت گیری اتا بکان و تقسیم قلمرو سلجوقیان

✓ با پیروزی تکش خوارزمشاه بر طغرل سوم قدرت سلجوقیان منقرض گردید.

خوارزمشاهیان:

✓ به حاکمان منطقه خوارزم، خوارزمشاه می گفتند.

✓ **اتسز** حاکم خوارزم هنگام ضعف سلجوقیان ادعای استقلال کرد.

✓ **تکش** با شکست طغرل سوم سلجوقی بر بخش وسیعی از ایران تسلط یافت.

✓ **سلطان محمد خوارزمشاه**: حکومت های غوریان، قراختائیان و ملوک مازندران از برانداخت و بر کرمان مسلط شد.

در زمان سلطان محمد خوارزمشاه، روابط خوارزمشاهیان با عباسیان به تیرگی گرایید: زیرا خلفای عباسی به دنبال احیای قدرت سیاسی و نظامی خود بودند و از تأیید حکومت خوارزمشاهیان خودداری کردند.

- ✓ خوارزمشاهیان برای مقابله با عباسیان یکی از سادات حسینی را به عنوان خلیفه اعلام کردند و لشکرکشی را ناموفق به بغداد داشتند.
- ✓ یکی از حوادث مهم زمان سلطان محمد خوارزمشاه حمله چنگیز خان به ایران بود.

نظام اداری و دوره غزنویان ، سلجوقیان و خوارزمشاهیان :

- ✓ قلمرو خود به تشکیلات دیوانی و دیوان سالاران ایرانی نیاز داشتند به همین خاطر از دیوان سالاران حکومت سامانی و حتی آل بویه استفاده می کردند.
- ✓ سلجوقیان نیز با به کارگیری وزیران ایرانی مانند: عمیدالملک کندی و خواجه نظام الملک توسی نظام اداری ایران را کامل تر و گسترده تر کردند.
- ✓ به دلیل برجسته بودن نقش خواجه نظام الملک در ساختار نظام اداری ایران **عصر سلجوقی**، دوران وزارت او را **عصر نظام الملک** نامیده اند

خواجه نظام الملک در تلاش بود با تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و توسعه نظام اداری مبتنی بر میراث کهن اداری ایرانی به اهداف زیر برسد:

- ۱- ایجاد ثبات و استمرار قدرت سلجوقیان ۲- مقابله با نیروهای سرکش امیران سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود وفادار بودند. (نهایی ۱۴۰۳)
- ✓ سیاست خواجه نظام الملک برای تقویت حکومت مرکزی منجر به تقابل دو نیروی مخالف شد که اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) بود.
- ✓ در عصر دوره سلجوقی دیوان وزارت و وزیر در رأس همه دیوان های دوره سلجوقی قرار داشت. ولی وزیر در منصب خود از اختیارات بالایی برخوردار بود، با این حال، وزیر در منصب خود هیچ امنیتی نداشت و آنچه سبب تداوم کار وی میشد، اراده و خواست سلطان بود (نهایی ۱۴۰۳)
- ✓ در دوره خوارزمشاهیان از نظام اداری سلجوقی بهره برده شد با این تفاوت که نقش و قدرت وزیر کاهش یافت و حتی حذف گردید. (نهایی ۱۴۰۴)

اوضاع اجتماعی دوره غزنویان ، با سلجوقیان خوارزمشاهیان :

- ویژگی شهر های این دوره :** شهر از سه بخش **کهندژ (ارگ)**، **شهرستان** و **شهر بیرونی (ربض)** تشکیل می شد
- در دوره سلجوقی شهر بیرونی (ربض) گسترش یافت به دلایل:** ۱- گسترش تجارت ۲- افزایش جمعیت شهرها ؛
- در نتیجه عناصر اصلی شهر مانند مسجد و بازار به بخش بیرونی منتقل شد.
- ✓ شهر های مرکز در یک ناحیه به دلیل : ۱- وجود نهاد های اداری ۲- اهمیت سیاسی و اقتصادی بیش از سایر شهرها توسعه پیدا کردند.
 - ✓ در دوره سلجوقی به دلیل رشد شهر نشینی و توسعه مناسبات شهری طبقه **بازرگان** اهمیت یافت و به یکی از مهم ترین گروه های اجتماعی تبدیل شد. (نهایی ۱۴۰۴)

شرایط مذهبی این دوره (سلجوقیان ، غزنویان ، خوارزمشاهیان) (نهایی ۱۴۰۳)

- ۱- اکثریت مردم ایران در شهر ها و روستاها اهل تسنن بودند.
- ۲- شیعیان دوازده امامی در برخی شهر ها پراکنده بودند و در برخی نیز اکثریت داشتند مانند: بیهق، ری، گرگان، ساری و قم شهرهای شیعه نشین بودند
- ۳- مذهب اسماعیلیه : این مذهب به دلیل اینکه مخالف خلافت عباسی و حکومت غزنویان و سلجوقیان بودند مورد آزار و اذیت و تعقیب قرار می گرفتند.
- ۴- ادیان دیگر مانند: مسیحی، یهودی و زرتشتی در ایران پیروانی داشتند .

اوضاع اقتصادی (غزنویان ، سلجوقیان ، خوارزمشاهیان)

- ✓ کشاورزی مهم ترین و اصلی ترین فعالیت اقتصادی مردم ایران به شمار می رفت .
 - ✓ یکی از تحولات چشمگیر این دوره زوال موقعیت اقتصادی و اجتماعی **دهقانان** در ایران بود .
 - ✓ عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران در این دوره **مالکیت دولتی یا دیوانی** بود که از دوران باستان در ایران رواج داشت.
 - ✓ در عصر سلجوقی با تدبیر خواجه نظام الملک شکلی از زمین داری به نام (اقطاع) که از دوره آل بویه شروع شده بود گسترش یافت.
- مالکیت اقطاع:** به واگذار زمین در دوره سلجوقیان به افراد نظامی یا صاحبان مشاغل دیوانی، اقطاع گفته می شد. (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)
- هدف خواجه نظام الملک از گسترش نظام اقطاع:** او با هدف نظارت و آباد کردن زمین های بایر و بلا استفاده نظام اقطاع را گسترش داد.
- ✓ نظام اقطاع به مرور باعث جدایی این مناطق از حکومت سلجوقیان گردید و به ضعف زوال این حکومت کمک کرد .
 - ✓ نوع دیگر از مالکیت زمین در این دوره زمین های **وقفی** بود

دلایل رشد تجارت در دوره سلجوقیان:

- ۱- گسترش قلمرو ۲- برقراری نظم و امنیت ۳- ایجاد راه های جدید ۴- توسعه حمل و نقل ۵- وجود نظام دیوانی کار آمد
- ✓ رشد تجارت، منجر به رشد شهر و شهر نشینی، و رشد شهر نشینی منجر به توسعه بازار در دوره سلجوقی گردید.
- ✓ صرافان نقش مهمی در انجام معاملات پولی و تسهیل مبادله کالاها و توسعه تجارت بر عهده داشتند.

زبان، علم و آموزش در دوره (غزنویان ، سلجوقیان ، خوارزمشاهیان)

الف) زبان و ادبیات فارسی

دلایل رونق و توسعه زبان و ادبیات فارسی در این دوره:

- ۱- تلاش دیوان سالاران ایرانی در تبدیل زبان دستگاه اداری غزنویان از عربی به فارسی که در دوره سلجوقیان رسمی یافت.
- ۲- تمایل علماء و دانشمندان این دوره به نوشتن آثار خود به زبان فارسی .
- ۳- تأسیس و توسعه مراکز آموزش و نفوذ دیوان سالاران ایرانی در دستگاه اداری سلجوقیان.
- ۴- جذب شعراء و نویسندگان به دربار سلجوقیان

ب) علم و آموزش

- ✓ رشد علوم دین در این دوره به دلیل حمایت های سلاطین و وزیران و جایگاه برتر علماء بود.
- ✓ تأسیس **مدارس نظامیه** توسط خواجه نظام الملک که به تدریس فقه شافعی و سایر علوم دینی می پرداخت. این مدارس بعدها الگوی بسیاری نهاد های آموزش دینی در نقاط جهان اسلام و کشور های غربی گردید.
- ✓ **امام محمد غزالی** از مهم ترین و معروف ترین عالمان مدارس نظامیه بود.

ج) هنر و معماری

دوره سلجوقی یکی دوره های مهم هنر اسلامی تلقی می شود به دلایل:

- ۱- گسترش قلمرو ۲- حکومت فراگیر ۳- توسعه شهرنشینی ۴- رشد اقتصادی ۵- حمایت دولتمردان
- ✓ **مسجد جامع اصفهان (دوره سلجوقی)** اولین مسجد چهار ایوانی در ایران است که الگویی برای معماران مساجد دوره بعدی شد

درس یازدهم : حکومت ، جامعه و اقتصاد در عصر مغول – تیموری

هجوم مغولان به ایران فاقد ماهیت فکری و تمدنی بود و نتایج زبانباری در پی داشت زیرا:

مغولان از نظر فرهنگی و تمدنی دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهرنشینی نیر توجهی نداشتند.

هجوم و حمله مغولان در دو مرحله انجام شد:

- موج اول حمله به فرمان چنگیز خان ۶ سال طول کشید.
- موج دوم حملات مغولان به فرمان هلاکو خان مغول بود که به تأسیس حکومت ایلخانان انجامید.
- ✓ بهانه چنگیز خان برای حمله به ایران: کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی اترار

نتیجه اختلاف و درگیری میان خوارزمشاهیان و خلافت عباسی :

از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد و از سوی دیگر سبب شد سلطان محمد خوارزمشاه از قدرت مغولان غافل بماند.

- نتیجه حمله موج اول مغولان: ۱- کشتار جمعیت ۲- ویرانی شهرها ۳- اسارت صنعتگران و هنرمندان ۴- مهاجرت مردم ۵- زوال اقتصادی کشاورزی ۶- تعطیلی مراکز علمی و آموزشی . (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)

ایران در عهد ایلخانان

✓ **حکومت ایلخانی** به حکومتی گفته می شود که پس از حمله مغولان بر ایران به دست هلاکو خان تشکیل شد.

هدف هولاکو خان از لشکر کشی به قلمرو اسلام و ایران : ۱- نظم بخشیدن به قلمرو متصرفی مغولان ۲- گسترش فتوحات در غرب آسیا.

نتایج اقدامات هولاکو خان: (ش نهایی)

۱- از بین بردن قدرت اسماعیلیان از طریق فتح قلعه های مستحکم آنها.

۲- تسخیر بغداد ، کشتن خلیفه عباسی و پایان دادن به حکومت خاندان عباسی.

✓ مغولان در نبرد **عین جالوت** از حکومت **مملوکان مصر** شکست خوردند.

دوره حکومت ایلخانان در ایران به دو دوره تقسیم می شود: ۱- دوره نامسلمانی ۲- دوره مسلمانی

- ✓ در دوره نامسلمانی، بزرگان ایرانی برای مهار خشونت مغولان تلاش بسیار کردند و کوشیدند تا مغولها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشورداری آشنا کنند و زمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند ، مانند: خواجه نصیرالدین توسی ، شمس الدین محمد جوینی، عطاملک جوینی (ش نهایی)

✓ دوره مسلمانی ایلخانان با حکومت غازان خان آغاز شد (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴) که با تلاش خواجه رشید الدین فضل الله همدانی اصطلاحات عمده‌ای انجام دادند.

اوضاع ایران پس از ایلخانان مغول:

با مرگ ابوسعید آخرین ایلخان مغول سرزمین ایران دچار آشفتگی سیاسی و نابسامانی اقتصادی و اجتماعی گردید که تا قدرت گیری تیمور ادامه داشت. در این دوره ۱- خان زادگان چنگیز و سرداران مغول با یکدیگر به رقابت پرداختند. ۲- حکومت های محلی غیرمغولی در ایران به وجود آمد مانند: سربداران و سادات مرعشی که شیعه بودند و آل مظفر

ایران در عهد تیموری

- ✓ تیمور در ۳ مرحله به ایران یورش کرد و سراسر کشور را تحت سیطره خود در آورد.
- ✓ پس از مرگ تیمور پسرش شاهرخ بر سراسر ایران حکومت کرد.
- ✓ پس از شاهرخ دو اتحادیه قبیله ای متشکل از ترکمانان به نام های قراقویونلو و آق قویونلوها مناطق غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند و حکومت تیموریان به مناطق شرقی ایران محدود شد.
- ✓ حکومت نوادگان تیمور در ایران با ظهور صفویه و در ماوراءالنهر با ظهور ازبکان به پایان رسید.
- ✓ پس از آن یکی از شاهزادگان تیموری در هند حکومتی بنیان گذاشت که به **گورکانیان هند** یا **مغولان کبیر** معروف شد.

رشد شهر و شهرنشینی:

حملات مغولان زندگی شهری را دچار افول کرد به دلایل: (ش نهایی)

- ۱- ویرانی شهرهای زیادی از ایران در هجوم مغولان به ویژه در ماوراءالنهر و خراسان
- ۲- مهاجرت بسیاری از مردم این مناطق به مناطق دیگر.
- ۳- قوانین یاساکه به مغولان توصیه می کرد از شهر و شهرنشینی دوری گزینند.
- ✓ پس از مسلمانان شدن مغولان شهرنشینی رشد کرد و شهر های جدیدی مانند شهرک رشیدیه یا ربع رشیدی ، شام غازان و شهر سلطانیه.

شهر و شهرنشینی در دوره تیموریان دچار رکود و زوال نشد زیرا:

- ۱- تیمور به شهر سازی علاقه مند بود و به دستور او صنعتگران را به شهر سمرقند پایتخت خود می فرستادند تا آنجا را آباد کنند.
- ۲- جانشینان تیمور کشورگشایی را کنار گذاشتند و به عمران و آبادی، علم و فرهنگ علاقه زیادی نشان دادند.

قشر های اجتماعی:

پیامد های هجوم مغول از نظر اجتماعی و اقتصادی:

- ۱- کاهش جمعیت
- ۲- مهاجرت گسترده
- ۳- تخریب زیر ساخت های اقتصادی و فرهنگی
- ۴- زوال موقعیت اجتماعی ملاکین ، عالمان ، بازرگانان و دیوان سالاران
- ۵- ورود اقوام مغول و غیر مغول به ایران و بافت جمعیتی و قومی جامعه ایران را تحت تأثیر قرار داد. (ش نهایی)

✓ **جامعه ایران در دوره مغولی- تیموری به دو دسته تقسیم می شد:** فرادست و فرودست

نظام حقوقی و قضایی:

- ✓ قوانین جامعه ایران قبل از حمله مغول بر اساس : شریعت اسلام و عرف جامعه بود
- ✓ محاکم ۳ گانه شرع، مظالم و حربه بر اساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می کردند.
- ✓ **مغولان** در دوره نامسلمانی بر پا قوانین **یاسا** عمل می کردند و دادگاه آنها (یرغو) نام داشت.
- ✓ در دوره مسلمانی یاسا و سنت های مغولی تا حد زیادی از رونق افتاد ولی برخی از سنن تا زمان تیموریان ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می شد.
- ✓ در دوره تیموری قوانین موسوم به (**تزوگات**) به وجود آمد. (نهایی ۱۴۰۴) با این حال، قوانین شرعی و عرفی مبنای زندگی اجتماعی و داوری حقوقی ایرانیان بود (نهایی ۱۴۰۳)

کشاورزی و تجارت:

✓ مناطق ماوراءالنهر و خراسان در جریان هجوم مغولان بیشترین خسارت را تحمل کردند زیرا حاصلخیزترین و آبادترین مناطق ایران بودند.

افول کشاورزی در دوره مغولان به دلایل:

۱- ویرانی زمین های کشاورزی و نظام آبیاری ۲- بیگانگی مغولان به امور کشاورزی

در دوره غازان خان برای بهبود کشاورزی اقدامات زیر انجام گرفت :

۱- اصلاح قوانین مالیاتی ۲- بازسازی قنات ها ۳- اصلاح نظام زمین داری

دلایل رشد اقتصاد شهری و تجاری در دوره مغولی و تیموری:

۱- یکپارچگی سیاسی در قاره آسیا ۲- رونق تجارت در جاده ابریشم و راه های دریایی در خلیج فارس و دریای مکران (عمان)

نظام مالیاتی:

مغولان در ابتدا نظام مالیاتی در ایران رابه هم ریختند، به دلایل زیر:

۱- گرایش مغولان به بی نظمی و زیاده خواهی ۲- بی توجهی به قوانین اسلامی ۳- بیگانگی با سنت های ایرانی

✓ **پس از مسلمان شدن مغولان سه گونه مالیات رواج پیدا کرد:** مالیات کشاورزی، مالیات بازرگانی و مالیات دامی که تا پایان عهد تیموری ادامه داشت

درس دوازدهم: فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری

دین و اعتقادات

گروشی مغولان به اسلام

- ✓ مغولان به آیین (شمنی) معتقد بودند که توسط روحانیونی به نام (شمن) اداره می شد
- ✓ خدا پرستی مغولان ناقص بود و مظاهر طبیعی را پرستش می کردند.
- ✓ مغولان چون مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند نسبت به پیروان سایر ادیان تسامح و تساهل داشتند.
- ✓ در نتیجه این تسامح و تساهل دینی مغولان پیروان دینی های دیگر در میان آنها به تبلیغ دینی خود می پرداختند.
- ✓ از جمله بزرگان ایرانی مانند: دیوان سالاران، عالمان و مشایخ صوفی از این موقعیت برای مسلمان کردن مغولان بهره بردند.

اسلام آوردن مغولان یکی از رویداد های مهم دوره ایلخانی بود زیرا: (نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی)

- ۱- شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی برتری یافت مردم نسبت به مغولان احساس بیگانگی کمتری کردند.
- ۲- نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانیان و اداره حکومت افزایش یافت و زمینه بازسازی ایران و انجام اصلاحات فراهم آمد.

گسترش تصوف

- ✓ یکی از تحولات مهم دوران ایلخانان و تیموریان رشد قابل توجه تصوف و طریقت های صوفیانه بود. (ش نهایی)
- یکی از عوامل مهم روی آوردن مردم به تصوف: هجوم ویرانگر وحشت انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی در جامعه (ش نهایی)

تغییر و تحول چشم گیر در فعالیت های طریقت های صوفیانه قرن نهم:

از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادند. و از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفوی وارد سیاست شدند. و برای به دست گرفتن قدرت، با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند. (نهایی ۱۴۰۳)

افزایش پیروان و مریدان طریقت های صوفیانه موجب:

- ۱- افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ صوفیانه شد.
- ۲- فرمانروایان و مقام های سیاسی و نظامی مشایخ صوفی را مورد تکریم و احترام قرار می دادند.
- ۳- اموال و املاکی که نذر وقف خانقاه ها شد، قدرت اقتصادی و مالی را برای رهبران صوفیان پدید آوردن.

هنر و معماری

الف) نگارگری و خوشنویسی

- ✓ در عصر ایلخانی هنر نگارگری به صورت تلفیقی از سنت های نقاشی ایرانی و چینی بیشتر در کتاب آرایی و مصور ساختن کتابها جلوه گر شد.
- مانند: شاهنامه دموت در عصر ایلخانی، شاهنامه بایسنقری در عصر تیموری (ش نهایی)
- ✓ شهر هرات در زمان شاهرخ تیموری و جانشینانش به خاطر داشتن ثروت هنگفت، کتاب خانه های بزرگ و هنرمندان نامدار به یکی از کانون های علمی، فرهنگی و هنری جهان اسلام تبدیل شد.
- ✓ از نامورترین نقاشان عصر تیموری کمال الدین بهزاد بود.

ب) معماری

- ✓ معماری ایرانی در دوره جانشینان تیمور به ویژه در عصر شاهرخ و همسرش گوهرشاده بیگم به عظمت و شنو فایی کم نظیری رسید.
- ✓ سر شناس ترین معماران این دوره: قوام الدین شیرازی - غیاث الدین شیرازی - محمدبن محمود اصفهانی
- ویژگی مهم معماری دوره ایلخانی و تیموری: ۱- ایجاد بناهای عظیم ۲- ساختن گنبد ها، طاق ها، ایوان ها و مناره های بلند ۳- تزیین ساختمان ها ۴- کاشی کاری ۵- استفاده از ترکیب آجر و کاشی برای تزیین و زیبا سازی بناها (نهایی ۱۴۰۴)

پ) ادبیات و تاریخ نگاری

- ✓ رشد زبان فارسی در قلمرو و نظم و نثر در دروه ایلخانی: به تقویت هویت ایرانی کمک کرد.
- ✓ در دوره ایلخانی شعر حماسی و شاهنامه سرایی متداول بود. (ش نهایی)
- ✓ رشد تاریخ نگاری در عصر ایلخانی و تا حدودی تیموریان، باعث شده است کتاب ها بر جامانده از این دوره در زمره بهترین تاریخ نگار های جهان اسلام تا آن زمان به حساب می آیند. مانند: (نهایی ۱۴۰۴)
- ۱- تاریخ جهانگشا عظاملک جوینی ۲- جامع التواریخ خواجه رشید الدین فضل الله همدانی ۳- تاریخ گزیده حمدالله مستوفی

دلایل رشد تاریخ نگاری در عصر ایلخانی و تیموری:

- ۱- علاقمندی ایلخانان به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی ۲- خودآگاهی رجال ایرانی

نقش خوجه نصیر الدین توسی در دوره ایلخانی:

- ۱- گسترش تشیع در دوره ایلخانی تا جایی که الجایتو یکی از حاکمان ایلخانی به این مذهب گرایش پیدا کرد
- ۲- گسترش علوم مختلف در دوره ایلخانی
- ۳- تجمع دانشمندان متواری از حمله مغول در مرکز علمی رصد خانه مراغه

درس سیزدهم: ایران در دوره صفوی

زمینه های تشکیل حکومت صفویان

- ۱- هجوم مغولان باعث گسترش تصوف و تشیع و پیوند آنها با یکدیگر گردید.
- ۲- گرایش مردم به مشایخ و رهبران طریقت های صوفی بیشتر شد.
- ۳- سقوط خلافت عباسی باعث گسترش تشیع در ایران گردید.
- ✓ طریقت صفویه در دوره ایلخانی توسط شیخ صفی الدین اردبیلی شاگرد شیخ زاهدان گیلانی تأسیس شد. (ش نهایی)
- ✓ طریقت صفویه تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران در قرن نهم ابتدا به مذهب تشیع گرایش پیدا کرد و سپس به جنبش سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

الف- دوره تأسیس حکومت صفوی (دوره حکومت شاه اسماعیل)

- مهم ترین اقدام شاه اسماعیل پس از تاج گذاری: رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی بود.
- دو پیامد رسمی کردن مذهب شیعه توسط شاه اسماعیل صفوی: (نهایی ۱۴۰۴)
- ۱- بسیاری از شیعیان به خدمت صفویان در آمدند و با یک دیگر متحد شدند.
- ۲- باعث تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود مانند: ازبکان و گورکانیان در شرق و عثمانیان در غرب شد.
- اقدامات شاه اسماعیل پس از رسمی کردن مذهب شیعه:
- ۱- حکام محلی را برداشت و یکپارچگی سیاسی و جغرافیایی برای ایران به وجود آورد. (ش نهایی)
- ۲- ازبکان را به رهبر شیبک خان شکست داد و قلمرو وسیعی تا رود جیحون را تحت حاکمیت و صفویه در آورد.

ب- دوره تثبیت حکومت صفویه: (دوره حکومت شاه تهماسب) (ش نهایی)

- اوضاع حکومت صفویه در ابتدای سلطنت شاه تهماسب آشفته بود به دلایل:
- ۱- نافرمانی ایلات قزلباش و جنگ با یکدیگر ۲- هجوم ازبکان از شرق و عثمانی ها از غرب ایران
- اقدامات شاه تهماسب:
- ۱- به سرکشی قزلباش ها پایان داد ۲- ازبکان راشکست داد آنها را از خراسان عقب راند ۳- با تدابیر مناسب تهاجمات پیاپی عثمانی ها را دفع کرد.

پ- عصر اقتدا شکوفایی: (دوره حکومت شاه عباس)

- دوران هرج و مرج پس از شاه تهماسب: شاه اسماعیل دوم ، سلطان محمد خدابنده پادشاه شدند.
- در ابتدای پادشاهی شاه عباس اوضاع ایران نابسامان بود به دلایل:
- ۱- درگیری قزلباش ها با یکدیگر
- ۲- اشغال مناطق وسیعی از ایران توسط ازبکان و عثمانی ها

اقدامات و اصلاحات شاه عباسی برای نجات کشور از مشکلات داخلی و خارجی: (نهایی ۱۴۰۴)

۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

از طریق: سرکوب قزلباش های سرکش و کاهش قدرت سیاسی و نظامی آنها ایجاد کرد.

۲- نوسازی تشکیلات سپاه، با هدف: ۱- تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی ۲- کاهش توان نظامی و سیاسی امیران و ایلات قزلباش (ش نهایی)

- بیشتر افراد سپاه جدید شاه عباس از جوانان گرجی ارمنی و چر کسی بودند
- الله وردی خان ، گرجی به بالاترین مقامات نظامی و سیاسی دست یافت
- شاه عباس برای تأمین حقوق و تدارکات سپاه جدید: زمین های فراوان املاک خاصه پادشاهی تبدیل کرد.

۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شامل:

- الف) انجام کار های عمرانی مانند: ایجاد کارگاه های بافندگی ، جاده سازی و ...
- ب) گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی

۴- انتقال پایتخت قزوین به اصفهان

به دلایل سیاسی ، نظامی و اقتصادی پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد. (نهایی ۱۴۰۳)

۵- بیرون راندن نیروهای بیگانه از ایران

- الف) ازبکان از خراسان بیرون راند
- ب) عثمانی ها را شکست داده و عراق و عتبات عالیات را به خاک صفویان افزود
- ج) پرتغالی ها را به کمک کشتی های انگلیسی از خلیج فارس بیرون کرد.

ت- دوران ضعف و انحطاط (شاهان پس از شاه عباس اول)

شاه صفی: به قتل رساندن امام قلی خان و جدا شدن قندهار از خاک صفویه توسط گورکانیان هند (نهایی ۱۴۰۳) (ش نهایی)

شاه عباس دوم: قندهار را پس گرفت و روند انحطاط صفویه را متوقف کرد. (ش نهایی)

شاه سلیمان: روند انحطاط صفویه شدت گرفت ، زنان حرمسرا در امور حکومت دخالت می کردند ، در نتیجه دخالت زنان حرمسرا پادشاه بی کفایت مانند شاه سلطان حسین به جانشینی شاه سلیمان انتخاب شد

شاه سلطان حسین: حکومت صفوی به نهایت ضعف و انحطاط رسید. به شدت تحت نفوذ مشاوران خرافه پرست بود. اختلاف میان مقام کشوری و لشکر کشی افزایش یافت. کشاورزان و صنعت و تجارت دچار رکود شدند افزایش تعصبات مذهبی موجب نارضایتی مردم گردید. در زمان او افغان های شهر قندهار با تسخیر شهر اصفهان به حکومت صفویه پایان دادند.

یورش افغان های قندهار یک تهاجم خارجی نبوده: زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار می رفت.

اوضاع اقتصادی

✓ کشاورزی و دامداری مهم ترین رکن فعالیت های اقتصادی در عصر صفوی بودند.

عامل رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای ایران در دوره صفوی: ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی

چهار دسته زمین در دوره صفوی:

اراضی ممالک: در اختیار والیان ایالت ها بود میان زیر دستان خود تقسیم کردند. (نهایی ۱۴۰۳)

اراضی خاصه: در اختیار شاه بود ، به ویژه شه عباس که برای اداره سپاه هزینه می کرد. (نهایی ۱۴۰۴)

اراضی وقفه: گاهی مردم برای جلوگیری از دست اندازی حکام وقف می کردند.

املاک خصوصی: که بسیار اندک بود، همواره در معرض مصادره قرار داشت.

✓ مالیات دامداران تحت **چوپان بیگی** پرداخت می شد.

✓ **سکه های دوره صفوی با توجه به ارزش: عباسی، محمودی، شاهی، بیستی** و سکه های مسی به نام **غازبکه**

روابط خارجی دوره صفوی:

الف) روابط با همسایگان: عثمانی ها، ازبکان، گورکانیان هند ب- روابط با اروپا (پرتغال، انگلستان، فرانسه، هلند)

✓ تأسیس حکومت صفوی از منظر روابط خارجی نقطه عطفی در تاریخ ایران اسلامی به شمار می رود.

الف) همسایگان:

۱) روابط با عثمانی ها:

خلفای عثمانی خود را خلیفه مسلمانان می دانستند و در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند و تشکیل حکومت صفوی در ایران را مانع توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی می کردند.

۲) روابط ازبکان:

- ✓ مقارن باروی کار آمدن صفویان در ایران شیبک خان ازبک در خراسان تاخت و تاز می کرد، شاه اسماعیل توانست در نبرد مرو او را شکست دهد.
- ✓ حاکمان ازبک همواره با عثمانی ها روابط دوستانه داشتند و در حمله به قلمرو صفویان باهم هماهنگ عمل می کردند.

۳) روابط با گورکانیان (تیموریان) هند:

- ✓ همزمان به قدرت رسیدن صفویه در ایران در هند یکی از نوادگان تیمور به نام ظهیر الدین محمد بابر به قدرت رسید.
- ✓ روابط گورکانیان هند و صفویه به جزء مسئله قندهار دوستانه بود.
- ✓ شهر قندهار برای حفظ مناطق شرقی و درآمد های گمرکی برای ایرانیان اهمیت داشت.

ب) روابط با اروپاییان:

دو عامل توسعه روابط صفویان با اروپاییان: (ش نهایی)

- ۱- تهاجم گسترده عثمانی ها به خاک اروپایی درصد رابطه با ایران بر آمدند، تا علیه عثمانی ها به صفویان متحد شوند و ۲- انگیزه و اهداف تجاری بود.
- ✓ پرتغال نخستین اروپاییانی بودند که از طرف دریا به خلیج فارس رسیدند؛

شاه عباس کوشید مناسبات دوستانه با کشورهای اروپایی برقرار کند به دلایل: ۱- بهره برداری از دانش نظامی و فنی اروپاییان ۲- توسعه تجارت خارجی

یکی از منابع عمده در آمد خزانه سلطنتی در زمان شاه عباس:

- تجارت ابریشم بود که توسط تجارت ایرانی ارمنی زیر نظر شاه عباس انجام می شد. (نهایی ۱۴۰۳)
- ✓ مشتری اصلی ابریشم ایرانی: تجار اروپایی و کمپانی هند شرقی بود.
- ✓ وجود تعداد سیاحان اروپایی و سفرای این کشورها: نشانه گستردگی روابط اروپاییان با ایران در عصر صفوی است.

درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن در دوره صفوی

زمینه های شکوفایی فرهنگ و هنر دوره صفویه: ۱- ایجاد وحدت سیاسی ۲- یکپارچگی جغرافیایی ۳- انسجام اجتماعی (ش نهایی)

- ✓ گسترش معارف شیعی در ایران: به دلیل کمبود مراکز شیعی در ایران، شاهان صفوی برای ترویج معارف شیعی عده ای از علما شیعی را از جبل عامل لبنان، عراق و بحرین به ایران دعوت کردند. (نهایی ۱۴۰۳)

شاعران دوره صفویه: صائب تبریزی، وحشی بافقی و محتشم کاشانی

- ✓ در دوره صفویه علوم تجربی و ریاضیات در ایران رو به افول گذاشت.

- ✓ تاریخنگاری در دوره صفوی نسبت به دوره مغول و تیموری دچار افول شد ولی در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری به کار خود ادامه داد

مشهور ترین آثار تاریخی دوره صفویه:

- ۱- حبیب السیر اثر خواند میر ۲- احسن التواریخ اثر حسن بیگ روملو ۳- تاریخ عالم آرای عباسی اثر اسکندر بیگ منشی «ترکمان»
- مدارس معروف دوره صفوی: ۱- مدرسه چهار باغ مشهور به مدرسه مادر شاه ۲- مدرسه شیخ لطف الله

علما و دانشمندان دوره صفویه:

- در حوزه فقه، کلام و تفسیر: ۱- محمد تقی مجلسی ۲- محمد باقر مجلسی مؤلف بحار الانوار
- در حوزه فلسفه و عرفان: ۱- میرداماد مشهور به معلم ثالث ۲- شیخ بهایی ۳- ملا صدرا مؤسس مکتب فلسفی حکمت متعالیه (ش نهایی)

معماری:

معماری ایرانی در دوره صفویه (به ویژه اصفهان و قزوین) شکوفا شد به دلایل:

- ۱- برخورداری از تجربه های معماری فاخر دوره تیموری ۲- ثبات و امنیت ۳- حمایت شاهان به ویژه شاه عباس اول
- میدان نقش جهان: میدان نقش جهان در زمان شاه عباس اول ساخته شد.

- مهم ترین ویژگی نقش جهان: (نهایی ۱۴۰۳) ۱- شکوه و عظمت و کاربرد های متنوع آن است. ۲- ارتباط با مراکز پر رفت آمد شهر یعنی مسجد و بازار بود.

کاربرد های نقش جهان:

۱- برگزاری جشن ها و مسابقات مانند چوگان بازی و تیراندازی ۲- باریابی سفراء ۳- سان دیدن سپاهیان ۴- اجرای نمایش و آتش بازی ✓ کاخ عالی قاپو نماد قدرت سیاسی بود که بر میدان نقش جهان اشراف داشت.

مساجد مهم اصفهان در دوره صفویه: ۱- مسجد جامع عباسی «مسجد امام» یکی از زیباترین و مهم ترین مسجد ساخته شده زمان شاه عباس اول که به یکی از مجموعه عالی معماری صفوی تبدیل شده بود ۲- مسجد شیخ لطف الله از لحاظ وسعت از مسجد امام کوچک تر ولی از لحاظ فن معماری و زیبا شناسی از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود. ویژگی هر دو مسجد کاشیکاری هنرمندانه آن است.

هنر نگارگری و خوش نویسی:

- ✓ کمال الدین بهزاد نقاش معروف دوره صفویه و پایه گذار مکتب نقاشی تبریز است
- ✓ یکی از شاهکارهای این دوره کتابت و تصویرگری شاهنامه بود مانند شاهنامه تهماسبی
- ✓ در دوره شاه عباسی اول نقاشی معروف آقا رضا عباسی مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد.
- ✓ مهمترین نوآوری رضا عباسی بنیان گذار مکتب اصفهان در نگارگری: زندگی روزمره عموم مردم و فعالیت اصناف و پیشه وران را به تصویر کشید (نهایی ۱۴۰۳)

بافندگی:

- ✓ صفویان هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت یک صنعت ملی درآوردند. (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)
- ✓ مهم ترین کانون های پارچه های زری بافت شهر های اصفهان ، یزد و کاشان بود و بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهارت داشتند.
- ✓ فلز کاری: یکی از ویژگی های فلز کاری عصر صفوی طلا کاری روی فلزات بود. (ش نهایی) (نهایی ۱۴۰۴)

درس پانزدهم: قرون وسطا

✓ شکل گیری امپراتوری روم شرقی «بیزانس» در ابتدای قرون وسطا و سقوط آن توسط ترکان عثمانی در انتهای این قرون می باشد.

تحولات سیاسی اجتماعی

- امپراتور روم شرقی توانست در برابر حملات مسلمانان دوام بیاورد به دلایل: ۱- اقتصاد نیرومند ۲- ارتش، به خصوص نیروی دریایی نیرومند ✓ قسطنطنیه پایتخت امپراتور بیزانس پایگاه مهمی برای تسلط امپراتور بیزانس بر ولایت تابع و حفاظت از راه های مهم تجاری به شمار می رفت زیرا موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه ای داشت و دارای باروهای دفاعی مستحکمی بود.
- ✓ سر انجام امپراتوری روم شرقی با فتح قسطنطنیه توسط ترکان عثمانی متلاشی شد.

تهاجم ژرمن ها به امپراتور روم غربی:

پیامد این تهاجم از نظر اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی شامل:

الف) افول شهر نشینی ب) رکورد تجارت ج) گسترش زندگی روستا نشینی د) تعطیلی مدارس و افول تعلیم و تربیت و فعالیت های فرهنگی پادشاهی شارلمانی و امپراتور مقدس روم

- ✓ فرانک ها دسته ای از ژرمن ها بودند که با تصرف سرزمین گل حکومت خود را بنیان نهادند.
- ✓ پادشاهی فرانک ها در زمان شارل بزرگ مشهور به شارلمانی به اوج قدرت رسید.
- ✓ شارلمانی پس از اتحاد با پاپ لقب امپراتور مقدس روم از طرف او دریافت کرد.
- ✓ شارلمانی برای اداره قلمرو خود نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به گومس یا گنت را احیا کرد.
- ✓ کنت ها به عنوان نماینده پادشاه، مناطق مختلف امپراتوری فرانک ها را اداره می کردند.

گسترش و تحکیم نظام فئودالسم:

عوامل این گسترش: ۱- انقراض امپراتوری شارلمانی

۲- حملات طوائف غیر متمدن از شرق شمال و گسترش نا امنی

۳- ناتوانی پادشاهی در تأمین هزینه ارتش و حفظ امنیت

- ✓ در نتیجه ضعف پادشاهان ، اربابان ، از جمله شاهان قسمتی از زمین ها و املاک خود را به زیر دستان یا اشراف درجه دوم واگذار کردند.
- ✓ اشراف درجه دوم نیز همین کار را با زیر دستان خود کردند و سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال و باجگذاری یا واسال به وجود آمد.

✓ وظایف واسالها: سوگند وفاداری به ارباب خود یاد میکردند که هنگام جنگ او را یاری و از کاخ و کوشک او حفاظت کنند و به او عوارض و مالیات پیردازند.

در نتیجه این نظام فئودالی:

- ۱- اربابان یا فئودال ها کلیه حقوق شاهان را در اختیار گرفتند.
 - ۲- حق اعلان جنگ و صلح و پرچم مخصوص خود داشتند.
 - ۳- از زیردستان خود مالیات می گرفتند و به قضاوت می پرداختند.
 - ۴- قدرت سیاسی میان فئودال ها یا زمین داران بزرگ و کوچک تقسیم شد.
- سرفها:** به کشاورزان وابسته به زمین گفته می شد که در زمین های اربابان در قرون وسطا کار می کردند. (نهایی ۱۴۰۳)

چگونگی شکل گیری سرف ها:

۱- کشاورزان آزادی که بدهکار می شدند ۲- کشاورزانی که به خاطر ناامنی زمین خود را به فرد نیرومند واگذار می کردند تا مورد حمایت قرار گیرند.

ویژگی اجتماعی سرف ها :

- ۱- در پایین ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند.
- ۲- اجازه نداشتند ملک ارباب خود را ترک کنند.
- ۳- اما مانند برده ها نبودند که قابل خرید و فروش باشند.

کشاورزی در دوره قرون وسطا به دلایل بهبود یافت و محصولات کشاورزی افزایش پیدا کرد به دلایل :

۱- اختراع خیش آهنی ۲- بهره گیری وسیع از اسب ۳- استفاده از کود حیوانی

جنگ های صلیبی : به سلسله جنگ های دویست ساله ای که مسیحیان به دستور پاپ و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان برپا کردند. **دلیل نامگذار :** مسیحیان در این جنگ ها از نشان صلیب بر لباس و پرچم های خود استفاده می کردند.

علل و عوامل جنگ های صلیبی:

- ۱- مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی
- ۲- به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس
- ۳- موفقیت های مسیحیان در اندلس
- ✓ صلاح الدین ایوبی شهر بیت المقدس را از اشغال صلیبان آزاد کرد.
- ✓ سر انجام این جنگ های صلیبی با پیروزی مسلمانان و بیرون راندن صلیبی ها از منطقه شام به پایان رسید.

آثار و پیامد های جنگ های صلیبی:

الف) برای مسلمانان: علی رغم پیروزی در این جنگ ها بخشی از قلمرو اسلامی مانند فلسطین ، شام و مصر آسیب و خسارت جانی و مالی فراوانی را متحمل شد

ب) برای صلیبی ها: علی رغم شکست در این جنگ ها بهره های اقتصادی ، فرهنگی و علمی فراوانی از جنگ ها بردند. مانند:

- ۱- آشنایی با تمدن با شکوه اسلامی
- ۲- انتقال دستاورد های علمی مسلمانان به اروپا
- ۳- افزایش اطلاعات جغرافیایی اروپاییان
- ۴- شکوفا شدن بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه

پیدایش پادشاهان قدرتمند:

- ✓ با احیای شهرها و رشد تجارت شاهان نیرومندی در انگلستان و فرانسه روی کار آمدند
- اقدام فرمانروایان در انگلستان و فرانسه :** تشکیل ارتش منظم و دائمی برای ایجاد تمرکز و کاهش وابستگی نظامی به فئودال ها بود.
- ✓ در نتیجه این اقدام حکومت مرکزی تقویت شد و قدرت اشراف فئودال کاهش یافت

بازرگانان و صنعتگران از تقویت حکومت مرکزی توسط شاهان حمایت می کردند زیرا: حکومت مقتدر از طریق برقراری و امنیت ، وحدت اداری و یکسان سازی قوانین، شرایط مساعدی برای توسعه تجارت و صنعت فراهم می آورد. (نهایی ۱۴۰۳)

کلیسا و تحولات آن

✓ رسم بخشش گناهان از جمله رسوم دینی بود که نفوذ و تأثیر گسترده کلیسا را در قرون وسطا نشان می دهد.

کلیسا برای: ۱- مقابله بایی دینی و بدعت گذاری ۲- جلوگیری از اندیشه های مخالفان خود از حربه تفتیش عقاید یا انگیز یسیون استفاده می کرد.

علم و آموزشی در قرون وسطا:

- ✓ به دلیل افول شهرها فعالیت علمی و فرهنگی دچار کساد شد. (نهایی ۱۴۰۴)
- ✓ عمده فعالیت های علمی و فرهنگی برعهد کشیشان و مبلغان مذهبی بود.
- ✓ در دوره شارلمانی که علاقه به دانش داشت مدرسه ای در کاخ خود تأسیس کرد.
- ✓ پس از جنگ صلیبی به سبب رشد شهرها و افزایش ثروت و رشد جمعیت نیاز به علم و آموزش بیشتر شد.
- ✓ مدرسه های حقوق و طب از نخستین مراکز آموزشی عالی در اروپا بودند که در ایتالیا گشایش یافت
- ✓ کتاب قانون ابوعلی سینا از متون اصلی آن دانشگاه ها بود.
- ✓ آموزش به زبان لاتین بود و بر موضوعات الهیات مسیحی، فلسفه و منطق تأکید می شد و به علوم تجربی و مهندسی توجه نمی شد
- ✓ بر جسته ترین فیلسوف اروپایی در این دوره توماس آکوئیناس بود که در مهمترین کتاب خود با عنوان اصول الهیات از برهان های ارسطو برای اثبات خدا استفاده کرد.

درس شانزدهم: رنسانس و عصر جدید

✓ رنسانس: تفکری که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یوتان و روم باستان قرار داشت.

مهم ترین زمینه ها و عوامل ظهور رنسانس:

- ۱- رشد شهر نشینی و تجارت ۲- گسترش روابط فرهنگی به جهان اسلام ۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی.
- ✓ بیشترین تأثیر جنگ های صلیبی بر رونق و شکوفایی شهرها در ایتالیا بود.
- مانند شهر های بندری و نیز، جنوا، پیزا و پالمو که تجارت در دریای مدیترانه و سواحل غربی اروپا را در اختیار داشتند.
- و شهر فلورانس: مرکز داد و ستد کالاهای قیمتی فلزی و چرمی بود و تجارت پارچه را در بخش وسیعی از اروپا به خود اختصاص داده بود.
- ✓ با گسترش شهر ها و رشد تجارت فشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سر بر آوردند که به آنها «بورژوا» می گفتند.

✓ خاندان معروف «مدیچی» که به فلورانس حکومت می کرد مشوق و حامی جدی فرهنگ و ادب هنر بود.

راه های آشنایی اروپاییان در فرهنگ و تمدن اسلامی:

- ۱- اندلس (اسپانیای مسلمان) ۲- جزیره سیسیل ۳- جنگ های صلیبی ۴- گسترش روابط تجاری اروپا با شرق

دستاورد ها و تحولات رنسانس و عصر جدید:

- ۱- گسترش اندیشه اومانسیم «انسان گرایی»
- ۲- تحولات علمی
- ۳- اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمار گری اروپا
- ۴- اصلاح دینی و نهضت پروتستان

الف) گسترش اندیشه اومانسیم:

یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس که ریشه در فرهنگ یونان باستان داشت، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی های او بود که از آن به تعبیر اومانسیم یا انسان گرایی می شود.

مقایسه دیدگاه اومانسیمت ها با کلیسا در مورد انسان: (نهایی ۱۴۰۳)

اومانسیمتها (انسانگرایان) انسان را محور و مدار جهان می شمردند و اعتقاد داشتند که معیارهای اخلاقی و ارزشها و هنجارهای اجتماعی باید بر پایه خواسته های او ایجاد شود (یا) در حالی که انسانگرایان، انسان را موجودی می شمردند که زندگی دنیوی او ارجمند و مهم است؛ کلیسا مروج این عقیده بود که انسان فقط برای خدمت به خداوند خلق شده است و دنیاگرایی و میل به لذت جویی، او را از رسیدن به سعادت و خوشبختی در جهان آخرت باز می دارد.

✓ این تفکر بیشتر در قلمرو ادبیات، هنر، معماری و تعلیم و تربیت انعکاس یافت و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

✓ سه هنرمند مشهور ایتالیا در عصر رنسانس: لئوناردو داوینچی، رافائل و میکل آنژ

✓ مشهور ترین اثر نقاشی داوینچی، شام آخر و مونالیزا یا لبخند ژکوند است.

نظریه آموزش جدید در عصر رنسانس که هدف آن: تربیت دانشمندان برجسته نبود بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی تری در جامعه ایفا کنند و در حیات بشری فعال باشند.

(ب) تحولات علمی دوره رنسانس :

- ✓ نظریه چرخش زمین به دور خورشید: توسط کوپرنیک در رساله خود به نام «گردش اجرام سماوی» مطرح شد و توسط کپلر و گالیله به اثبات رسید.
- ✓ اختراع تلسکوپ: توسط گالیله
- ✓ کار کرد قلب و چگونگی گردش خون: توسط ویلیام هاروی
- ✓ بنیانگذاری سبک تحقیق در ریاضی: توسط دکارت
- ✓ روش شناخت تجربی در مطالعات علمی: توسط فرانسویس بیکن
- ✓ اختراع ماشین چاپ (از مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس): توسط یوهانس گوتنبرگ آلمانی

تأثیر اختراع ماشین چاپ:

- ۱- فراگیر شدن پژوهش های علمی و نشر علم در اروپا
- ۲- چاپ کتاب های غیر مذهبی تأثیر ژرفی بر وضعیت فکری و فرهنگی و جوامع اروپایی گذاشت

(پ) اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمار گری اروپاییان:**انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی :**

- ۱- جاذبه فراوان سرزمین های شرق دور مانند هند و چین و دسترسی به ادویه و دیگر کالاهای گرانبها
- ۲- افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی اروپاییان پس از جنگ های صلیبی مانند استفاده از قطب نما، اسطرلاب در دریانوردی

پرتغالی ها و اسپانیایی ها بیش از سایر کشور های اروپایی برای کشف راه ها و سرزمین های جدید انگیزه داشتند زیرا: (نهایی ۱۴۰۴)

- ۱- قادر به رقابت تجاری با دولت شهر های ایتالیایی نبودند ۲- با حکومت عثمانی که شمال شرق دریای مدیترانه مسلط بود دشمنی و ستیز داشتند.

پرتغالی ها پیشگام اکتشافات جغرافیایی:

- ۱- با دور زدن دماغه امید نیک وارد اقیانوس هند و سواحل هندوستان شدند.
- ۲- ناوگان دریایی پرتغال به فرماندهی آلبوکرک توانست تعدادی پایگاه تجاری - نظامی در جزایر و سواحل خلیج فارسی، هند و چین تأسیس کند که به عنوان اولین اقدام اروپاییان برای استعمار سرزمین های دیگر بود.

اقدامات اسپانیایی ها در اکتشافات جغرافیایی:

- ۱- با حمایت مالی اسپانیایی ها «کریستف کلمب» قاره آمریکا را کشف کرد.
- ۲- پس از کشف، سرزمین های آمریکای مرکزی و جنوبی به استعمار اسپانیا در آمد.
- ۳- طلاها و نقره های غارت شده بومیان آمریکا، اسپانیا را به نیرومندترین کشور اروپایی در قرن ۱۶ و ۱۷ تبدیل کرد.

آثار و پیامد های اکتشافات جغرافیایی:

- ۱- از بین رفتن جمعیت زیادی از مردم بومی و نابود شدن تمدن های کهن در قاره آمریکا توسط اروپاییان.
- ۲- دستیابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید.
- ۳- ذخیره فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت شهر های اروپایی شد.
- ۴- از دست رفتن موقعیت اجتماعی اشراف فئودال و زمین دار و افزایش اعتبار تجار و صنعت گران در اروپا.
- ۵- افزایش قدرت پادشاهان اروپایی
- ۶- تجارت بردگان آفریقایی برای کار در مزارع وسیع قاره آمریکا.

(ت) اصلاح دینی نهضت پروتستان :**اعتراض به عملکرد کلیسا در اروپای قرون ۱۴ تا ۱۷ که به جنبش اصلاح دینی معروف شد از طرف سه گروه انجام گرفت:**

- ۱- شاهان و فرمانروایان، دخالت کلیسا در امور سیاسی را منع می کردند.
- ۲- انسان گرایان که شیفته ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، شیوه تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی کلیسا را غیر مفید می دانستند و کلیسا را به خاطر ناهنجاری های اخلاقی کشیشان سرزنش می کردند.
- ۳- مصلحان دینی مهمترین گروه بودند که آموزه های کلیسا را در مورد انسان و خدا به چالش کشیدند.

- ✓ مهم ترین مصلح دینی **مارتین لوتر** آلمانی بود که در اعتراض به مسیحیت کاتولیک از کلیسا جدا شد و مذهب جدیدی را به نام «پروتستان» در دین مسیحیت بنیان نهاد.

✓ شاهزادگان آلمانی از لوتر در برابر پاپ و امپراتور مقدس روم حمایت کردند.
 ✓ اصلاحات مارتین لوتر در خارج از آلمان توسط ژان کالون در سوئیس دنبال شد

نتایج نهضت پروتستان: (نهایی ۱۴۰۳)

- ۱- از بین رفتن وحدت کلیسای کاتولیک
- ۲- بروز جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها
- ۳- تقویت پادشاهان و دولت های ملی و رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا
- ۴- تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آنها در زندگی مردم اروپا

با آرزوی موفقیت برای شما دانش آموزان عزیز

گروه آموزشی تاریخ استان هرمزگان